

Észrevételek az *actio oneris aversi* kérdésköréhez**

I. Alapvetés

A római magánjog forrásaiban megtalálható nem kevés enigmatikus forrásszöveg között is különleges helyet foglal el az *actio oneris aversi* nevű keresetet említő, Paulus által epitomált Alfenus-töredék. Miként a jogi romanisztikai irodalomban jól ismert, ennek a — Földi András¹ által a hajósi felelősség minden bizonnyal elsőként kialakult római magánjogi formájaként tárgyalt — keresetnek a neve csupán ebben az egyetlen Digesta-fragmentumban nyer említést a római jog forrásaiban. Emiatt, valamint a valószínűsíthetően számos későbbi módosításon átment, posztklasszikus kori glosszákkal is dústott fragmentum toldozott-foldozott jellege, ill. a szövegben konstatálható ellentmondások miatt az *actio oneris aversi* a római jog leginkább rejtélyes, ill. vitatott konstrukciói közé tartozik,² de éppen emiatt az

* SIKLÓSI IVÁN adjunktus, az állam- és jogtudomány doktora (PhD), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: ivan.siklosi@ajk.elte.hu

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ FÖLDI A.: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Bp. 1997, 64skk., itt: 67.

² A fragmentum mára könyvtárakat megtöltő szakirodalmának akár csak megközelítően teljes körű meghivatkozásáról is kénytelenek vagyunk lemondani; a régebbi irodalommal pedig — kevés kivétellel — nem kívánunk foglalkozni (a posztmodernnek tekinthető romanisztika korát megelőző kutatásokból elsősorban Mayer-Maly híres, szövegkritikai alapokon megfogalmazott álláspontját kívánjuk részletesebben ismertetni). Az interpolációkritikai irodalomban még olyan szélsőséges álláspont is napvilágot látott az *actio oneris aversire* vonatkozóan, miszerint ez az *actio* mint önálló és az *actio furti adversus nautastól* különböző kereset soha nem is létezett (így S. SOLAZZI: *Scritti di diritto romano*, III, Napoli 1960, 527; idézi: FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* [id.], 66⁷); ezt a nézetet azonban nem tartjuk elfogadhatónak. A fragmentumhoz ld. pl. H. H. PFLÜGER: *Zur Lehre von der Haftung des Schuldners nach römischem Recht*, SZ 65 (1947), 197sk.; VISKY K.: *La responsabilité dans le droit romain à la fin de la République*, RIDA 3 (1949), 474skk.; TH. MAYER-MALY: *Locatio conductio*, Wien—München 1956, 34skk.; D. NÖRR: *Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht*, SZ 73 (1956), 100skk.; F. M. DE ROBERTIS: *D. 19, 2, 31 e il regime dei trasporti marittimi nell'ultima età repubblicana*, SDHI 31 (1965), 92skk.; G. MACCORMACK: "Custodia" and "culpa", SZ 89 (1972), 199sk.; N. BENKE: *Zum Eigentumserwerb des Unternehmers bei der „locatio conductio irregularis“*, SZ 104 (1987), 156skk., különösen 191skk.; A. BÜRGE: *Der Witz im antiken Seefrachtvertrag. Beobachtungen zur Vertragspraxis im antiken Mittelmeerraum*, Index 22 (1994), 389skk., különösen 399skk.; R. CARDILLI: *L'obbligazione di 'praestare' e la responsabilità contrattuale in diritto romano*, Milano 1995, 269skk.; FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 64skk.; R. FIORI: *La definizione della 'locatio conductio'*, Napoli 1999, 65skk.; BESSENYŐ A.: *Das Rätsel der „actio oneris aversi“*. Eine Exegese von D. 19, 2, 31, in: *Iura antiqua — iura moderna. Festschrift für Ferenc Benedek zum 75. Geburtstag*, Pécs 2001, 23skk.; S. BELLO RODRÍGUEZ: *La responsabilidad del naviero en el transporte de mercancías según D. 19, 2, 31*, RIDA 49 (2002), 45skk.; N. DE MARCO: *L'actio oneris aversi*. *Appunti su di un equivoco ricostruttivo*, Labeo 49 (2003), 140skk.; R. BACKHAUS: *Die Gefahrtragung bei den gemeinsamen Unternehmungen und ihre Modifikation durch Parteiabsprachen im klassischen römischen Recht*, SZ 121 (2004), 252skk.; JAKAB É.: *Vertragsformulare im „Imperium Romanum“*, SZ 123 (2006), 87skk.; M. SALAZAR REVUELTA: *La responsabilidad objetiva en el transporte marítimo y terrestre en Roma. Estudio sobre el «receptum nautarum, cauponum et stabulariorum»: entre la «utilitas contrahentium» y el desarrollo comercial*, Madrid 2007, 82skk.; B. FORSCHNER: *Das Schiff des Saufei. Anmerkungen zu D. 19, 2, 31*, *Forum Historiae Iuris* 11/2011 (= <http://www.forhistiur.de/fr/2011-11-forschner/>); G. PURPURA: *Il χερμέβολος e il caso di Saufei: responsabilità e documentazione nel trasporto marittimo romano*, *Annali del Seminario Giuridico dell'Università degli Studi di Palermo* 57 (2014), 127skk., különösen 138skk.

ebben a tanulmányban vizsgálni kívánt fragmentum, ill. az *actio oneris aversi* — Molnár Imre³ megállapítása szerint — „az irodalomnak kedvelt vitatémája” is.

A fragmentum nem csupán az *actio oneris aversi* említése, az e keresettel kapcsolatos bővebb forrásbéli információk hiánya, ill. pl. az e kereset reiperszekutórius vagy büntető jellegére vonatkozó, a mai napig le nem zárt vita miatt okoz fejtörést mind a mai napig, hanem a *locatio conductio operis irregularis* egész konstrukciójának problematikus jellege, a vállalkozó tulajdonszerzésének problematikája, a vállalkozó veszélyviselésének és felelősségének kérdésköre, ill. a rendhagyó letéttel a szövegben vont párhuzam miatt is, és még egy sor, a fragmentum alapján felvetődő, a mai napig megnyugtatóan meg nem válaszolt kérdésre tekintettel is. Érdeemesnek tűnik ezért e fragmentummal még manapság és annak ellenére is foglalkozni, hogy a római jogi szakirodalom mára már alig megszámlálható alkalommal foglalkozott vele.

II. Onus és avertere

Az *actio oneris aversi* jogi konstrukciójának, ill. jogi természetének megértése szempontjából a fragmentum szövegének elemzését megelőzően kiemelten fontos az e „keresetfajta” nevének egyik alkotóelemét képező „*aversi*” alapjául szolgáló *avertere* ige különféle jelentéseinek legalábbis rövid vizsgálata, a terjedelmi korlátokra tekintettel csupán dióhéjban.

A sokféle jelentéssel rendelkező *onus* főnév fordítása az Alf. D. 19, 2, 31 alatt felvett fragmentum kontextusában semmiféle problémát nem okoz, az fenntartások nélkül rakományként fordítható,⁴ így az *actio oneris aversi* egyértelműen a hajórakománnyal összefüggésben álló kereset. Sokkal inkább problematikusnak tűnik az *avertere*⁵ jelentésének megállapítása — fundamentális jelentőségű kérdés ugyanis a fragmentum egészének értelmezése szempontjából is, hogy eltérített vagy elsikkasztott hajórakományra vonatkozik-e az *actio oneris aversi*.

A Heumann—Seckel-féle *Handlexikon* szerint az *avertere* ige elsődleges jelentése: „elfordít”, ill. „elvezet”.⁶ Másodlagos jelentésként adja meg a Heumann—Seckel-szótár az „eltulajdonít”, „elsikkaszt” jelentéseket; a szótár szerint az *avertere* ige ilyen jelentésének figyelembe vételével kell fordítani az *actio oneris aversit* is, mégpedig a következőképpen: az *actio oneris aversi* az „elsikkasztott hajórakomány” miatt indítható kereset.⁷ A Finály-szótár szerint az *avertere* ige elsődleges jelentései: „elfordít”, „félrefordít”, „eltérít”; e szótár is másodlagos jelleggel utal az *avertere* fordításának további lehetőségeire (pl. „ellop”, „elcsen”, „elsikkaszt”).⁸ Az *avertere* ige egyik származéka: az *aversus* elsődleges jelentése a Finály-szótár szerint: „elfordult”, „hátat fordító”, háttal álló”;⁹ az *aversio* főnév elsődleges jelentése pedig a Finály-szótár szerint: „elfordulás”.¹⁰

³ MOLNÁR I.: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*, Szeged 2013, 49.

⁴ Ld. H. G. HEUMANN—E. SECKEL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1907⁹, 392, s. v. *onus*, amely az *actio oneris aversi* kontextusában is a teherként, ill. rakományként fordítható „Ladung”, ill. „Fracht” jelentéseket adja meg. A Finály-féle szótár (FINÁLY H.: *A latin nyelv szótára*, Bp. 1884, 1371 s. v. *onus*) e főnév elsődleges jelentéseiként a „terhet” adja meg.

⁵ Etimológiailag vö. A. WALDE — J. B. HOFMANN: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 2008⁶, s. v. *verto*, ill. A. ERNOUT — A. MEILLET: *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 2001⁴, s. v. *verto*.

⁶ Így vizet (*aquam*), forrást (*fontem*), folyót (*flumen*); ld. a Digesta 39. könyvének 3., *De aqua et aquae pluviae arcendae* c. titulusa alatt felvett néhány szöveget: Ulp. D. 39, 3, 1 pr. („*avertetur aqua*”); Ulp. D. 39, 3, 1, 12 („*fontem avertit*”); Paul. D. 39, 3, 2, 9 („*flumen... averterit*”). Ld. HEUMANN—SECKEL: id. m. 46, s. v. *avertere*.

⁷ HEUMANN—SECKEL: id. m. 46, s. v. *avertere*: „die Klage wegen unterschlagener Schiffsladung”.

⁸ FINÁLY: id. m. 245, s. v. *averto*.

⁹ FINÁLY: id. m. 245, s. v. *aversus*.

¹⁰ FINÁLY: id. m. 245, s. v. *aversio*.

Mint alább látni fogjuk, egyes álláspontok szerint az *actio oneris aversi* büntetőkereset volt, és ilyen értelmezés esetén az *onus aversum* inkább „elsikkasztott”, „eltulajdonított” rakományt jelentene; más álláspontok szerint azonban az *actio oneris aversi* reiperszekutórius kereset volt, és ilyen interpretáció esetén sokkal inkább adekvátabbnak tűnik nem elsikkasztott, hanem a (rendeltetési útvonalától) eltérített hajórakományról beszélni. Már itt előrebocsátjuk, hogy a magunk részéről *onus aversum* alatt a fragmentum interpretációja során nem az „elsikkasztott”, hanem az ezzel korántsem azonos jelentésű „eltérített” rakományt értjük — a fragmentum egészének kontextusára tekintettel, ill. Bessenýó András (alább részletesen hivatkozott) álláspontját is figyelembe véve. (Ami azt is eredményezni fogja, hogy értelmezésünk szerint az *actio oneris aversi* — tehát a „hajórakomány eltérítése miatti kereset” — nem *poenalis*, hanem *reipersecutoria actio*nak tekinthető inkább.) Azt is előrebocsátjuk azonban már e helyütt, hogy a hajórakomány eltérítése csupán a hajórakomány feladóinak legalábbis hallgatólagos jóváhagyásával történhet meg; ha a rakomány eltérítésének lehetőségét a feladók *expressis verbis* kizárják, a hajórakomány eltérítése valóban *furtumnak* tekinthető, ami megalapozza a hajósnak a lopásért mint *delictum*ért fennálló felelősségét.

III. A fragmentum és annak jelentősége

Egy tanulmány keretei között csupán a fragmentum relatíve rövid elemzésére vállalkozhatunk. A forrásszöveg minden egyes kitételének részletekbe menő elemzése a mára szinte áttekinthetetlenül vált releváns szakirodalomban¹¹ foglaltakra is tekintettel önálló monográfiát kívánna meg.

Az eredeti formájában Alfenustól (vagy mesterétől, Serviustól)¹² származó, Paulus által epitomált és valószínűleg későbbi, posztklasszikus korból származó betoldásokkal is ellátott (vagy inkább terhelt) forrásszöveg, amely a szakirodalomban annyi fejtörést okozott és okoz mind a mai napig, a következőképpen szól:

In navem Saufeii cum complures frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et navis perierat: quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris aversi actione. Respondit rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur (sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur) aut eiusdem generis redderetur (veluti cum argentum pusulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut anuli): ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. Idem iuris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere apud quem deposita esset, nisi tantundem pecuniae solveret. Secundum quae videri triticum factum Saufeii et recte datum. Quod si separatim tabulis aut heronibus aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum cuius fuisset triticum quod nauta solvisset vindicare. Et ideo se improbare actiones oneris aversi: quia sive eius generis essent merces, quae nautae traderentur, ut continuo eius fierent et mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe quod nautae fuisset: sive eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori et ideo supervacuum esse iudicium oneris aversi. Sed si ita datum esset, ut in simili re solvi possit, conductorem culpam dumtaxat debere (nam in re, quae utriusque causa contraheretur, culpam debere) neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret quam ceterorum. (Alf. D. 19, 2, 31)

¹¹ A releváns szakirodalom kitűnő és részletekbe menő, kritikai igényű áttekintését nyújtja BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 27skk. Nem tartjuk feladatunknak — a terjedelmi korlátok miatt ez nem is tűnik lehetségesnek —, hogy a Bessenýó tanulmányában elemzett összes nézetre mi is hivatkozzunk, így a fragmentum alábbi elemzése során az interpretációtörténet mindenképpen hézagos lesz csupán.

¹² Mint jól ismert, Alfenus Varus Servius Sulpicius Rufus tanítványa volt (ld. W. KUNKEL: *Die römischen Juristen. Herkunft und soziale Stellung*, Köln—Weimar—Wien 2001, 29), és Alfenus a tőle származó szövegekben Servius döntéseit ismertette. E problémakörre nézve ld. pl. MOLNÁR I.: *Alfenus Varus iuris consultus*, in: *Studia in honorem Velimirii Pólay septuagenarii*, Szeged 1985, 311skk.

Számos szerző nagyon szkeptikus álláspontot fogalmazott meg a forrásszöveggel kapcsolatosan; láttuk, hogy a nagy olasz romanista, Solazzi¹³ pl. kétségbe vonta az *actio oneris aversi* pusztá létét is; Pflüger szerint a szöveg nagy része, így pl. a *culpára* történő utalás sem eredeti,¹⁴ az újabb irodalomban pedig a fragmentummal csak röviden foglalkozó Zimmermann¹⁵ szerint pedig az egyetlen, ami világosnak tűnik a fragmentum alapján, hogy a szóban forgó megkötött szerződés egy *locatio conductio operis*, amelynek ezt az esetét a későbbi időkben *locatio conductio operis irregularis*nak nevezték el. Zimmermann szerint az e szerződéstípus kapcsán kifejtettek spekuláción alapulnak; a fragmentum nem foglalkozik az *actio locatival*, csupán azzal az *actio oneris aversi* nevű keresettel, amelyről semmi mást nem tudunk.¹⁶ Meglehetősen kritikus, ill. szkeptikus álláspontot fogalmazott meg a fragmentummal kapcsolatban a régebbi hazai szakirodalomban Visky is.¹⁷

Itt jegyezzük meg, hogy a *locatio conductio irregularis* elnevezés, ill. a *locatio conductio regularis* és *irregularis* közötti fogalmi-dogmatikai különbségtétel az *usus modernus Pandectarum* neves jogtudósától, Wolfgang Adam Lauterbachtól származik.¹⁸ E distinkció alapjául éppen fragmentumunk szolgál; a kétfajta vállalkozási konstrukció mélyebb elméleti-dogmatikai igényű megkülönböztetésére ugyanis a római jogban még nem került sor, és a *locatio conductio (operis) irregularis* kifejezés sem szerepel az ókori római jog forrásaiban. A rendhagyó vállalkozási szerződés — Molnár értelmezésében — az általános felfogás szerint abban különbözik a (rendes) *locatio conductio operistól*, hogy a tulajdonátszállás miatt a veszélyt mindig a vállalkozó viseli.¹⁹

Az *actio oneris aversi* nevű kereset, mint fentebb már utaltunk rá, csupán ebben az egyetlen fragmentumban nyer említést a római jogi forrásaira tekintve, ráadásul e kereset alkalmazását a textus el is utasítja a konkrét tényállás alapján;²⁰ a kompilátorok sem tulajdoníthattak neki jelentőséget, mivel a Digesta 19. könyvének 2., *Locati conducti c.* titulusa alatt vették föl az Alfenus-szöveget.²¹

Itt utalunk arra, hogy az irodalomban olyan nézet is napvilágot látott, mégpedig De Marco tollából, hogy a csupán egyetlen forrásszövegben említésre kerülő *actio oneris aversi* nem technikus jogi kifejezés volt, hanem egy, a *responsumot* kérők által meg nem határozott, az *oneris aversio* ténye kapcsán említett jogeszköz.²²

¹³ SOLAZZI: *id. h.* Nézetének részletes kritikájára nézve ld. BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 28sk.

¹⁴ PFLÜGER: *id. m.* 197.

¹⁵ R. ZIMMERMANN: *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition*, Oxford 1996³, 402¹⁰¹.

¹⁶ ZIMMERMANN: *id. h.*

¹⁷ VISKY: *id. m.* 474skk.

¹⁸ W. A. LAUTERBACH: *Collegium theoretico-practicum ad quinquaginta libros Pandectarum*, I, Tübingen 1707, 1349 „rendes” (*regularis*) és „rendhagyó” (*irregularis*) *locatio conductio* között tett különbséget; ez utóbbi szerződés Lauterbach értékelése szerint kilép a *locatio* nagyon is jól ismert keretei közül („*quae notissimos locationis terminos excedit*”). A modern szakirodalomból vö. pl. BENKE: *id. m.* 157sk.⁴; ZIMMERMANN: *id. m.* 402; JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88; FORSCHNER: *id. m.*

¹⁹ MOLNÁR: *A locatio conductio* (id.), 49. Mint látni fogjuk, ez nem feltétlenül van így, mert ha a rakomány eltérítésére nem került sor, akkor — Bessenő alább ismertetett értelmezését elfogadva — az Alf. D. 19, 2, 31-ben tárgyalt esetben a vállalkozás nem fordul át gabonakölcsönbe, és ilyenkor nem *actio oneris aversit*, hanem *actio locatit* lehetett indítani, amelynek alpereseként nem a vállalkozó viseli a veszélyt. A vállalkozó csupán akkor viseli a *vis maior* veszélyét az Alf. D. 19, 2, 31 tükrében, ha a rakományt a vállalkozó nem a rendeltetési útvonalon szállította, amikor is vállalkozás gabonakölcsönbe fordult át. A *locatio conductio irregularis* egész jogi konstrukciójának lényegét BESSENYŐ A.: *Római magánjog*, Bp.—Pécs 2010⁴, 394 akként összegzi, hogy ilyenkor a fuvarozó tulajdont szerez a neki fuvarozás céljából átadott dolgon, tehát generikus visszaszolgáltatási kötelezettség terheli, ámbar a *vis maior* veszélyét — késedelem vagy külön kikötés hiányában — nem kell viselnie. Mindehhez ld. részletesebben az alábbiakban kifejtetteket.

²⁰ Ld. JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88.

²¹ Vö. JAKAB: *uo.*

²² DE MARCO: *id. m.* 157; egyetértőleg idézi PURPURA: *id. m.* 139.

Noha a fragmentum régóta komoly támadások kereszttüzében áll, miként arra legújabbán pl. Purpura²³ is rámutat, az újabb szakirodalomban egyes szerzők már javasolják elfogadni a szöveg legalábbis tartalmi értelemben vett eredetiségét²⁴ — tegyük hozzá, az „interpolációmentesség vélelmével” összhangban.²⁵ A magunk részéről azonban a szöveg egyes konkrét megállapításai tekintetében valószínűnek tartjuk az interpolációt, mint azt az alábbiakban is kifejtjük. Ezért — bizonyára szokatlan módon a mai szakirodalomban — nem a tényállás ismertetésével kezdjük exegézisünket, hanem egy osztatlan tekintélynek örvendő nagy romanista szerző, Theo Mayer-Maly fragmentumunkra vonatkozó szövegkritikai megállapításainak kivonatos ismertetésével; ezt követően pedig Bessenýó András jóval kevésbé radikális szövegkritikai értelmezésére hivatkozunk, amely jó példáját kínálja annak, hogy a modern szakirodalomban is igenis lehet létjogosultsága egyes fragmentumok értelmezését tekintve az interpolációkritikai, ill. szövegkritikai módszer alkalmazásának. A fragmentumot ugyanis a maga teljes egészében szinte lehetetlennek tűnik ellentmondásmentesen megmagyarázni annak föltételezhetően eredeti kontextusában a szövegkritikai megfontolások figyelembe vétele nélkül; ahhoz tehát, hogy a szövegből Alfenus vélhetően eredeti döntését kihámozhassuk, mindenképpen szükség van álláspontunk szerint a szövegkritikai módszer alkalmazására.

IV. Egy régi és egy modern szövegkritikai álláspont: Mayer-Maly és Bessenýó szövegkritikai alapú értelmezése

Az interpolációkritikai irodalom is meglehetősen intenzíven foglalkozott a fragmentummal;²⁶ a legnagyobb hatású — a múlt század ötvenes éveiben még virágzó szövegrétegződés-kutatások eklatáns példájának is tekinthető —, a mai napig hivatkozott (és sokszor vitatott²⁷) nézetet e vonatkozásban talán Mayer-Maly állította fel 1956-ban megjelent „Locatio conductio” c. könyvében.

Mayer-Maly szerint a textus, amely a pandektista „Irregulárdogmatik” számára támpontként szolgált, Servius és Alfenus, valamint Paulus mellett két névtelen posztklasszikus kori jogász keze nyomát viseli magán,²⁸ vagyis Mayer-Maly a D. 19, 2, 31 alatt felvett szöveg tekintetében nem kevesebb, mint öt szerzőt vélelmez. Mayer-Maly az egész fragmentum szövegéből a tényállás ismertetésén („*In navem Saufeii cum complures frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et navis perierat: quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris aversi actione.*”) túlmenően csupán az *actio oneris aversi*nek az *actio furti* miatti feleslegességét rögzítő „*Respondit... furti esse actionem locatori et ideo supervacuum esse*

²³ PURPURA: id. m. 139.

²⁴ Így pl. CARDILLI: id. m. 269skk.; FIORI: id. m. 67; DE MARCO: id. m. 143skk.; SALAZAR REVUELTA: id. m. 82. Nem interpolációkritikai—szövegkritikai alapon vizsgálódik pl. JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 87skk. sem.

²⁵ Így fogalmaz találón FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 28, aki e vonatkozásban rámutat arra, miszerint az általában elfogadott nézet szerint abból kell kiindulni, hogy többségükben tartalmilag is klasszikus szövegekről van szó. „Textkritik ist heute nicht das erste, sondern das letzte Mittel bei der Textauslegung.” — állapítja meg Kaser nyomán Martin Schermaier (W. KUNDEL — M. J. SCHERMAIER: *Römische Rechtsgeschichte*, Köln—Weimar—Wien 2001¹⁴, 309). Ez a tétel a modern forráskutatások paradigmája. Az egész problémához ld. pl. M. KASER: *Zur Methodologie der römischen Rechtsquellenforschung*, Wien 1972; R. KNÜTEL: *Nicht leichter, aber um so reizvoller. Zum methodologischen Vermächtnis Max Kasers*, SZ 115 (1998), 33skk.; összefoglalóan P. STEIN: *A római jog Európa történetében* (ford.: Földi É.), Bp. 2005, 170. A kérdés megítéléséhez a hazai szakirodalomból összefoglalóan ld. még BESSENYŐ: *Római magánjog* (id.), 72skk.

²⁶ Már csak a terjedelmi korlátokra tekintettel sem vállalkozunk e vonatkozásban részletkebe menő áttekintésre. A régebbi irodalom (interpolációkritika és szövegrétegződés-kutatás) tekintetében ld. pl. a VISKY: id. m. 475sk., ill. a MAYER-MALY: id. m. 35skk. által hivatkozott szakirodalmat.

²⁷ Mayer-Maly álláspontjának értékelésére nézve ld. BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 31.

²⁸ MAYER-MALY: id. m. 34.

iudicium oneris aversi.” mondat serviusi—alfenusi eredetét föltételezi; az eredeti *responsum* így Mayer-Maly szerint csupán annyit rögzített, hogy az *actio oneris aversi* a konkrét tényállás alapján az *actio furti* miatt fölösleges. A vállalkozás két fajtája között általában különbséget tevő (hipotetikus természetű;²⁹ tegyük hozzá: tankönyvszerűnek ható) „*rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur... aut eiusdem generis redderetur*” szövegrészek az első posztklasszikus kori átdolgozás eredményei;³⁰ a zárójelbe tett részek, vagyis a „rendes” vállalkozás példajaként szolgáló „*sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur*” mondatrész, valamint a „rendhagyó vállalkozás” példajaként felhozott „*veluti cum argentum pusulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut anuli*” szövegrészek pedig egy másik, későbbi posztklasszikus kori jogász kiegészítésének eredményei Mayer-Maly szerint.³¹ Az „*ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri*” mondatrész Mayer-Maly értelmezésében az első posztklasszikus kori átdolgozó betoldása; a letéttel (ill. annak két esetével: a „közönséges” és a „rendhagyó” letéttel) párhuzamot vonó „*Idem iuris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil alius eum debere apud quem deposita esset, nisi tantundem pecuniae solveret. Secundum quae*” részek pedig a második posztklasszikus kori átdolgozás eredményei.³² A „*videri triticum factum Saufeii*” mondatrész, amely azt rögzíti, úgy látszik, miszerint a gabona Saufeius tulajdonába ment át, Mayer-Maly szerint Paulustól származik, csakúgy, mint a „*si separatim tabulis aut heronibus*”, a „*clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset*”, a „*tum posse eum cuius fuisset triticum*”, a „*vindicare. Et ideo se improbare actiones oneris aversi*”, a „*non videretur onus esse aversum*”, valamint a „*sive eadem res, quae tradita esset, reddi deberet*” mondatrészek is.³³ A „*videri triticum factum Saufeii*” — Mayer-Maly által paulusi eredetűnek tekintett — megállapítás kiegészítéseként szolgáló „*et recte datum. Quod*”, valamint a Mayer-Maly által szintén paulusi eredetűnek tekintett „*si separatim tabulis aut heronibus*” mondatrész kiegészítéseként szolgáló „*aut in alia cupa*”, továbbá a „*clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset*” (a szerző által szintén Paulusnak tulajdonított) mondatrészhez szupplementumként fűzött „*non potuisse nos permutationem facere, sed*”, ill. a „*tum posse eum cuius fuisset triticum*” (Mayer-Maly által szintén Paulusnak tulajdonított) megállapításhoz fűzött „*quod nauta solvisset*” a második posztklasszikus kori átdolgozó munkájának eredménye Mayer-Maly szerint.³⁴ A két, Mayer-Maly által paulusi eredetűként vélelmezett mondatrész közé ékelt „*et mercator in creditum iret*” mondatrész az első, míg a „*non videretur onus esse aversum*” után beszúrt „*quippe quod nautae fuisset*” megállapítás a második posztklasszikus kori jogász betoldásának eredménye Mayer-Maly szerint.³⁵ A Mayer-Maly által az eredeti *responsum*szöveg részének tekintett, az *actio oneris aversi* fölöslegességét megállapító rész után olvasható, a *culpáért* való felelősséget rögzítő „*Sed si ita datum esset, ut in simili re solvi possit, conductorem culpam dumtaxat debere*” megállapítás az első, az e megállapítás indokolása gyanánt funkcionáló „*nam in re, quae utriusque causa contraheretur, culpam deberi*” pedig a második posztklasszikus kori átdolgozó beszúrása Mayer-Maly értékelésében.³⁶ Végül pedig a „*neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento*” Mayer-Maly szerint³⁷ az első, a „*quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius*

²⁹ FORSCHNER: id. m.

³⁰ MAYER-MALY: id. m. 34.

³¹ MAYER-MALY: uo.

³² MAYER-MALY: uo.

³³ MAYER-MALY: id. m. 34sk.

³⁴ MAYER-MALY: id. m. 34.

³⁵ MAYER-MALY: id. m. 34sk.

³⁶ MAYER-MALY: id. m. 35.

³⁷ MAYER-MALY: uo.

condicionem faceret quam ceterorum” pedig a második posztklasszikus kori átdolgozótól származik.³⁸

Nincs módunk arra, hogy Mayer-Maly megállapításait részletesen értékeljük. Nyilván lehet vitatkozni ezzel a radikálisnak tekinthető szövegkritikai értelmezéssel, ill. annak helytállóságával, különösen a szöveg egyes részeire vonatkozó megállapításokat tekintve, arról nem is beszélve, hogy a jelenleg rendelkezésünkre álló forrásbázisra is tekintettel a szövegkritikai megállapítások igazságtartalma aligha tűnik megnyugtató módon bizonyíthatónak; az azonban nézetünk szerint is igen valószínűnek tűnik, hogy a terjedelmes fragmentum több szerző keze nyomát viseli magán, többek között az egyes részek egymástól olykor eltérő stílusára, az olykor konstataálható logikai következetlenségekre, az iskolapéldaként szolgáló, így talán didaktikai célúnak tekinthető egyes, a fragmentum elején vizsgált alaptényálláshoz kevésbé kapcsolódó megállapításokra, a számos dogmatikai párhuzamra, vagy éppen a vállalkozó *culpa*-felelősségének rögzítésére és annak megindoklására tekintettel.

Az újabb szakirodalomban Bessenýő is arra a következtetésre jut részletekbe menő, roppant szakirodalmi apparátust is felvonultató kutatásainak eredményeképpen, hogy a szöveg jelenlegi állapotában minden valószínűség szerint egyes posztklasszikus kori jogászok keze nyomát viseli magán.³⁹ Az *actio oneris averse* nevű keresetre vonatkozó döntést tartalmazó szövegbe került, föltehetően posztklasszikus jogászoktól származó beszúrással viszont a *textus* olyan állapotú lett, hogy „a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték”:⁴⁰ Alfenus logikus és jogászilag vélhetően teljesen kifogástalan válaszát ugyanis Bessenýő szarkasztikus, kendőzetlen stílusú, de általunk helyesnek tartott megállapítása szerint olyannyira összekuszálták, hogy a kérdéses jogeszköz végül is egy teljesen értelmetlen, használhatatlan valamivé vált.⁴¹ Ilyen problematikus megállapításnak tekinti Bessenýő a

³⁸ Már-már szinte „eretnkségnek” tűnhet, hogy egy 2010-es években írott fejtegetésben ekkora teret szentelünk egy interpolációkritikai irodalomból származó nézetnek, ill. hogy az interpolációkritikai alapon megfogalmazott álláspontokat (pláne a szövegrétegződés-kutatások eredményeit) nem feltétlenül tartjuk eleve elvetendőnek. Noha az újabb irodalomban, mint fentebb már utaltunk rá, az „interpolációmentesség vélelme” (FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* [id.], 28) érvényesül, álláspontunk szerint egyes forrásszövegek esetében ma sem lehet megkerülni az interpolációkritikai módszer alkalmazását, vagy legalábbis az interpolációkritikai irodalomban foglalt nézetek figyelembevételét, amely ugyanakkor nem lehet korlátlan, ill. önkényes; különösen nem tartjuk elfogadhatónak a totális, önkényes, ill. preconcepciózus szövegkritikát, csupán egyfajta „mérsékelt” interpolációkritikai metódust tartunk elfogadhatónak, amely jól kiegészítheti a posztmodern romanisztika ma alkalmazott módszereit, ill. eredményeit — természetesen azokra is messzemenően tekintettel. Nézetünk szerint egyfajta „arany középutas” megoldást célszerű követni, amikor az interpolációkritikai módszer alkalmazhatóságának, ill. helyességének kérdésében állást foglalunk, vagy legalábbis megpróbálunk állást foglalni. A túlzásoktól mentes, interpoláció-vadászatnak nem minősíthető, óvatos interpolációkritika önmagában véve általában sem „ördögtől való” (ezt persze senki nem állítja, sőt, elvileg ma se tiltott, még ha nem is divatos az interpolációkritika). Egy mérsékelt, a hosszú szövegrészek törlését, az önkényes rekonstrukciókat, az egész szövegek betoldását egyaránt elutasító vagy ezeket legalábbis fokozott óvatossággal kezelő, az interpoláció-gyanúsításhoz valóban általában csak végső eszközként nyúló, alapos vizsgálatokon nyugvó interpolációkritikai metódus a források fejlődéstörténeti interpretációját véleményünk szerint elősegítheti manapság is — a modern romanisztika egyéb módszereinek alkalmazása prioritása mellett. Ami pedig általában véve az interpolációkritikát, pontosabban annak jövőbeni sorsát illeti; bár nem kívánunk jóslatokba bocsátkozni, de nem tartunk kizártnak egyszer egy újabb paradigmaváltást e tekintetben. Az interpolációkritikai módszer „divatba jöhet” még egyszer, persze preconcepcióktól mentesen, minden korábbinál megalapozottabb és behatóbb forráskutatások eredményeként — sőt, ebben akár az antik Róma mindennapi jogéletét feltárni megcélzó papirologiai kutatások is szerepet játszhatnak. Másfelől pedig: megkockáztatjuk, hogy az interpolációk radikális elutasítása és az összes szöveg eredetiségének vélelmezése talán ugyanolyan túlzó és valóságtorzító lehet, mint a radikális interpolációkritika. Egyfajta köztes nézet, ill. módszer alkalmazása és meghonosítása is újabb paradigmaváltást jelenthet.

³⁹ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 48.

⁴⁰ BESSENYŐ: uo.

⁴¹ BESSENYŐ: uo.

szövegnek pl. azt a kitételét, hogy jóllehet a hajós a rakomány tulajdonosa lett, mégis kizárólag *culpáért* felel.⁴² Az „*ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri*” kapcsán Bessenýő leszögezi, hogy a vállalkozás semmi esetre sem alapoz meg tulajdonátszállást; a *locatio conductio irregularis* ezért „egy teljesen szükségtelen és felesleges gondolati képződmény”.⁴³ Ami a „*videri triticum factum Saufeii et recte datum*” szövegrészt illeti; megállapításra kerül Saufeius tulajdonszerzése, az ezt követő okfejtés azonban kétértelmű. Melyik *datióra* vonatkozik az „*et recte datum*” megjegyzés? A fuvaroztatni kívánt gabonának a hajós részére történő átadására, ami a hajós vonatkozásában tulajdonátruházást eredményez, avagy az adott gabonamennyiségnek Saufeius által a kereskedő részére történő kiadására, aki a részét még a hajótörés előtt szerencsésen megkapta?⁴⁴ Bessenýő szerint, mivel szerinte a hajós részére történő tulajdonátszállás a vállalkozás keretében kizárt, az „*et recte datum*” a második átadásra vonatkozik.⁴⁵ Miután pedig Alfenus az *actio oneris aversit* nem helyesli („*et ideo se improbare actiones oneris aversi*”), Bessenýő szerint a szövegben egy szükségtelen és zavaró megismétlése következik ugyanannak a problémakörnek.⁴⁶ Ismételten kifejtésre kerül ez után a szövegben, hogy két lehetőség van: első alternatíva: a hajós tulajdont szerzett a gabonán, a tulajdonátszállás „szelleme” újra visszatér,⁴⁷ és az *onus aversum* kizárásának alapja lesz; második alternatíva: megfontolás tárgyává válik az *actio furti*, amely kereset miatt az *actio oneris aversi* felesleges.⁴⁸ Szövegkritikai elemzésének eredményeképpen végül Bessenýő megadja a szöveg általa adekvátnak tartott rekonstrukcióját.⁴⁹ Bessenýő Mayer-Maly-hoz képest a szöveg jóval kisebb részét illeti szövegkritikai aggályokkal. Valamennyi rekonstrukció csupán hipotetikus jelleggel lehetséges, és ez természetesen a Bessenýő-féle rekonstrukcióra is igaz. Ezzel a meggyőző okfejtés eredményeként megállapított rekonstrukcióval is számos ponton lehet vitatkozni; álláspontunk szerint, miként azt az alábbiakban kifejtjük, a fragmentum egyes további megállapításai tekintetében is fölvetethők további szövegkritikai aggályok, ill. a Bessenýő által adott rekonstrukció talán inkább a Paulus-, mintsem az Alfenus-korabeli szöveghez állhat közel.

Akárhogy is van, kevés reménnyel kecsegtet a szöveg vélhetően klasszikus kori tartalmának megállapítása, és minden rekonstrukciós kísérlet hipotetikus jellegű lehet csupán. Szinte biztosra vehetjük, hogy vannak a szövegnek olyan részei, amelyek kifejezetten Paulustól származnak, így a vélhetően eredeti, préklasszikus kori tartalom megállapítását még kevésbé tartjuk megalapozottan kihámozhatónak. Az alábbiakban ezért nem teszünk kísérletet a szöveg általunk vélt eredeti tartalmának rekonstrukciójára, erre kompetensnek sem érezzük magunkat. Mindenesetre a fragmentum számos kitétele vonatkozásában álláspontunk szerint is posztklasszikus kori glosszákról lehet szó.

Térjünk rá mármost magának a tényállásnak az elemzésére, valamint a szöveg elemzése kapcsán a fragmentum egyes konkrét megállapításainak értékelésére.

V. A tényállás és a jogi probléma dióhéjban

A tényállást a Lenel által a „*De furtis et onere averso*” cím alatt rekonstruált⁵⁰ fragmentum első mondata vázolja: miután többen beöntötték gabonájukat Saufeius hajójába,

⁴² BESSENYŐ: uo.

⁴³ BESSENYŐ: uo.

⁴⁴ BESSENYŐ: uo. 51sk.

⁴⁵ BESSENYŐ: uo. 52.

⁴⁶ BESSENYŐ: uo. 52.

⁴⁷ BESSENYŐ: uo. 52.

⁴⁸ BESSENYŐ: uo. 52.

⁴⁹ BESSENYŐ: uo. 53.

⁵⁰ Vö. pl. JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88; FORSCHNER: id. m.

Saufeius egyikük részére gabonát adott ki a közös gabonából, ezt követően azonban a hajó elsüllyedt (nyilvánvalóan *vis maior*,⁵¹ konkrétan egy vihar⁵² következtében).

Alfenus a tényállás ismertetését követően fölteszi a kérdést, amelyben a jogeset egyik jogi problémája is megfogalmazódik: vajon a többiek a gabonából őket megillető résznek megfelelően perelhetik-e a hajóst az *actio oneris aversi* nevű keresettel?

A konkrét tényállás kapcsán fölmerülő két centrális jelentőségű problémakör: az *actio oneris aversi* nevű kereset jogi természete, ill. a tulajdonátszállás problematikája a *locatio conductio* keretében.⁵³ E kérdések a történeti tényállás kapcsán tehetők fel, amelyek tehát a konkrét döntés szempontjából lényegesek; a fragmentum kapcsán azonban számos további kérdés is felvetődik, így pl. az *actio oneris aversi* más keresetekkel való viszonyára, a fuvarozó felelősségének mikéntjére, ill. annak a forrásszövegben olvasható megindolására, a „rendhagyónak” tekinthető vállalkozási szerződés mibenlétére, annak a kölcsönrel való viszonyára, vagy éppen a rendhagyó vállalkozási szerződésnek a rendhagyó letétrel való párhuzamára vonatkozóan is, a szövegkritikai aggályokról most nem is szólva.

Megválaszolható-e vajon bármelyik, itt feltett kérdés a fragmentum alapján, pláne egy tanulmány szükségképpen szűkre szabott keretei között? Teljes bizonyossággal szinte biztosan nem, de mégis tegyünk kísérletet arra, hogy a forrásszöveg kapcsán felvetődő legfontosabb kérdésekre megfelelő válaszokat adjunk, természetesen a legmodernebb szakirodalomban foglaltakra is figyelemmel, néhány vonatkozásban újszerű szempontokat is tekintetbe véve — többek között a Bessenyo-féle dogmatikus, részben szövegkritikai jellegű magyarázat⁵⁴ értékelése, ill. a Bürge-, valamint Jakab-féle, a fragmentumot a szerződési praxis tükrében értékelő interpretáció figyelembe vétele mellett többek között a *locatio conductio* körében a klasszikus jogban előírt *custodia*-felelősséggel való lehetséges összefüggéseket, ill. a *conversio* jogi konstrukciójával való esetlegesen felállítható párhuzamot is tekintetbe véve.

VI. A döntés, annak szövegbeli megindokolása és a fragmentum egyes megállapításainak értékelése a különféle szakirodalmi álláspontok tükrében is

A szövegben olvasható argumentáció kiindulópontjaként a vállalkozásnak két fajtája között lehet különbséget tenni, egy alapvető distinkció keretében.⁵⁵

Az egyik esetben ugyanazt a dolgot kell visszaadni, így pl. — a zárójelbe tett mondatrész tanúsága szerint — amikor a ruhatisztítónak ruhaféléket adnak át tisztítás céljából (nagyon valószínűnek tartjuk, hogy ez a szövegrész nem Alfenustól származik; ismert, hogy a klasszikus jogtudósok kedvenc példái voltak a vállalkozók körében a ruhatisztítók és a foltozó szabók, amelyek vonatkozásában *custodia*-felelősségről beszélnek a klasszikus kori források,⁵⁶ de erről Alfenus idejében még nem beszélhetünk, mert ekkoriban a tételes jog

⁵¹ Vö. pl. ZIMMERMANN: id. m. 402¹⁰¹; JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88. A „*perierat*” egyértelművé teszi, hogy *vis maior*-ról van szó; ld. pl. Ulp. D. 50, 16, 9: „*Marcellus apud Iulianum notat verbo ‘perisse’ et scissum et fractum contineri et vi raptum.*”; vö. FORSCHNER: id. m.

⁵² BÜRGE: id. m. 399.

⁵³ FORSCHNER: id. m. — Tekintélyes szerzők — így Bürge és Jakab — viszont erőteljesen hangsúlyozzák, hogy a fragmentum, pontosabban az abban szereplő tényállás, ill. a szerződési kikötés a kötelmi jog kontextusában releváns; álláspontunk szerint azonban aligha megkerülhető a fragmentum alapján a dologi jogi kérdések vizsgálata is, igaz, kétségtelenül kisebb súllyal, mint a kötelmi jogi aspektusoké.

⁵⁴ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 47skk.

⁵⁵ Vö. pl. FIORI: id. m. 67; JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88; FORSCHNER: id. m.; PURPURA: id. m. 139.

⁵⁶ Ld. pl. Gai. 3, 205; Gai. D. 4, 9, 5 pr.; Iav. D. 19, 2, 60, 2; Paul. D. 47, 2, 83 pr.; Ulp. D. 47, 2, 48, 4; Ulp. D. 47, 2, 12 pr. Egyes szerzők szerint — mivel Gaius a *locatio conductio operis* esetei között a *custodia*-felelősség tekintetében csak a *fullo* és a *sarcinator* felelősségét tárgyalja — a *custodia* csak rájuk vonatkozott (így pl. J. VÁŽNÝ: *Custodia*, *Annali del Seminario giuridico della Regia Università di Palermo* 12 [1929], 121, aki arra mutat rá, hogy a *fullo* és a *sarcinator* e vonatkozásban nem a vállalkozók példái, hanem a *custodia*-

szerinti *custodia*-felelősség [legalábbis álláspontunk szerint] a *commodatum*⁵⁷ és az *emptio venditio*⁵⁸ körében konstatalható csupán).

A másik esetben pedig ugyanabból a dologfajtaból kell visszaadni (itt következik egy újabb zárójeles rész; az ilyen típusú vállalkozási szerződésekre nézve a fragmentum azt a példát hozza fel, amikor ezüstöt adnak az ötvös részére, abból a célból, hogy kelyheket készítsen belőle, vagy pedig aranyat, hogy gyűrűt készítsen belőle; ezek iskolapéldái nem csupán a vállalkozási kontraktusnak, hanem a *specificatió*nak⁵⁹ is; nem tartjuk valószínűnek, hogy ez a zárójeles rész ebben a formában szerepelt volna argumentáció gyanánt a *responsum* eredeti szövegében).

Míg az első esetben — tehát „rendes” vállalkozási szerződés esetén — a dolog a tulajdonosé marad, addig a második esetben („rendhagyó” vállalkozás) „hitelezve lesz” („*in creditum iri*”), vagyis az ügylet ebben az esetben a kölcsönhöz közelít.⁶⁰

(Kérdésként merül fel, hogy a második esetben említett példák valóban analógnak tekinthetők-e azzal az esettel, amikor a gabonát ömlesztve szállítja a vállalkozó? Álláspontunk szerint kevésbé; ez a párhuzam az alaptényállásban foglaltakkal inadekvátnak tekinthető.)

Ha az ügyletet kölcsönként fogjuk fel, amely *stricti iuris contractus*, akkor az adósi felelősség kérdése eleve fel sem merül, így a hajós köteles viselni a *vis maior*ból, a jelen esetben konkrétan a hajótörésből fakadó károkat is. Backhaus⁶¹ is rámutat arra, hogy az ügylet kölcsönként történő felfogása esetén a *casum sentit dominus* elvével összhangban a rendes *locatio conductio*hoz képest, amelynél *dolus*ért, *culpá*ért és *custodiá*ért kell helytállni, a *vis maior* veszélyét⁶² is viselnie kell a fuvarozónak.

kötelezettséggel tartozó *conductorok* tipikus, speciális kategóriái, és a *fullo*, valamint a *sarcinator* *custodia*-felelőssége nem terjeszthető ki további vállalkozókra; ezt a felfogást [miszerint tehát a *fullo* és a *sarcinator* a forrásokban nem iskolapéldák csupán] képviseli még pl. R. ROBAYE: *L'obligation de garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*, Bruxelles 1987, 191skk., ill. A. PETRUCCI: *Per una storia della protezione dei contraenti con gli imprenditori I*, Torino 2007, 239skk. is), de szélesebb körben elfogadott az a nézet, mely szerint Gaius a ruhatisztító és a foltzó szabó eseteit csak exemplifikatív jelleggel említi, vagyis azok csak kedvenc „iskolapéldái” voltak Gaiusnak (és más jogtudósoknak), ezért megengedhetőnek tűnik az a következtetés, hogy a klasszikus római jogban a *conductor operis* általános jelleggel *custodia*-kötelezett volt (így pl. J. PARIS: *Responsabilité de la « custodia » en droit romain*, Paris 1926, 57; A. METRO: *L'obbligazione di custodire nel diritto romano*, Milano 1966, 167; ZIMMERMANN: id. m. 399; MOLNÁR I.: *A római magánjog felelősségi rendje*, Szeged 1994, 179; FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*, Bp. 2004, 296sk.). Egy Ulpianustól származó forrásszöveg utal pl. a fürdős *custodia*-felelősségére is, amennyiben a felek között vállalkozási szerződés jött létre (Ulp. D. 16, 3, 1, 8). A források kifejezetten utalnak a raktárvállalkozó *custodia*-felelősségére is (pl. Iav. D. 19, 2, 60, 9). Egy, a *Codex Iustinianus*ban szereplő forrásszöveg tanúsága szerint pedig minden *locator* és *conductor* felel *custodiá*ért, ennek alapján pedig nyilván minden *conductor operis* is: „*In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire constat.*” (C. 4, 65, 28). Ez a forrásszöveg álláspontunk szerint egy csapásra álproblémává teszi ezt a polémiát; a C. 4, 65, 28 alapján (elvileg) minden *locator* és *conductor*, így minden vállalkozó is *custodia*-felelősséggel tartozik.

⁵⁷ Ld.: Ulp. D. 13, 6, 5, 3; Ulp. D. 13, 6, 5, 6; Ulp. D. 13, 6, 5, 9.

⁵⁸ Ld. különösen Paul. D. 18, 6, 15, 1; esetleg Alf. D. 18, 6, 12; ez utóbbi, az „*insula custodienda*” kitételt is tartalmazó forrásszöveg egyik lehetséges értelmezése alapján is álláspontunk szerint megengedhetőnek tűnik arra a konklúzióra jutni, hogy az adásvétel körében a *custodia*-felelősség már ismert volt Alfenus korában is, jóllehet mindenképpen indokolt az óvatosság e szöveg értelmezése során, a *custodia*-felelősség körében történő értelmezés csak az egyik lehetőség.

⁵⁹ Ennek kérdéskörére nézve ld. újabban DELI G.: *Einige Gedanken über die „specificatio“ bei Gaius*, Journal on European History of Law 4 (2013/2), 123skk.

⁶⁰ Így JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 88.

⁶¹ BACKHAUS: id. m. 255.

⁶² Maga a *periculum* szó azonban egyáltalán nem kerül említésre a szövegben, vö. JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 89, az irodalom összefoglalásával.

A fragmentum nem elsősorban a tulajdonjog oldaláról, ill. dologi jogi szempontból, hanem a kötelmi jog aspektusából vizsgálódik; a fragmentum szerzői alapvetően kötelmi jogi fogalmakkal érvelnek.⁶³ Dologi jogi szempontból az a kérdés merül fel, vajon a gabona a feladók közös tulajdonában áll-e, avagy a hajós tulajdont szerzett-e a gabonán. A fragmentum ellentmondásai alapján szövegkritikai alapú értelmezés nélkül egyik kérdés sem válaszolható meg teljesen problémamentesen. Miként arra Jakab Éva⁶⁴ rámutat: ha abból indulunk ki, hogy a megrendelők közös tulajdonában van a gabona, Saufeius pedig csupán annak birtokát szerezte meg, akkor a *confundere* és a *frumentum commune*, valamint a hajós *culpa*-felelőssége megmagyarázható,⁶⁵ ez azonban a *Saufeii factum esse*-vel állna ellentmondásban; ha viszont azt feltételezzük, hogy a hajós szerzett tulajdont, akkor aligha lehet megmagyarázni az „*ut simili re solvi possit*” kitélt a *culpa*-felelősséghez kapcsolódóan.

Ezt követően a fragmentum a letétre hivatkozik példaként (szándékosan nem Alfenust írtunk, mert a magunk részéről nem tartjuk valószínűnek, hogy a letétre vonatkozó utalás, különösen ebben a formában, Alfenustól származna, már csak azért sem, mert annak az alaptényálláshoz semmi köze sincsen), mégpedig a következő megállapítást téve: ha valaki úgy helyezte letétbe a leszámolt készpénzt, hogy nem zárta és nem is pecsételte le azt, hanem leszámolta, úgy a letéteményes azonos pénzüsszeg visszafizetésével tartozik (tehát ugyanabból a dologfajtából ugyanannyit köteles visszaszolgáltatni); itt rendhagyó letétről⁶⁶ van szó, amellyel a fragmentum párhuzamba állítja a rendhagyónak tekinthető vállalkozást. A letéteményes ebben az esetben nyilván nem ugyanazon pénzürméket köteles visszaszolgáltatni, hanem ugyanazt a pénzmennyiséget, hiszen az átvett pénzürméken tulajdont szerzett, mivel az átvett pénzürmék a felismerhetetlenségig összekeveredtek a már az átvevőnél lévő pénzzel.

E példák alapján a szöveg arra a következtetésre jut, hogy úgy látszik (nem kategorikus a szóhasználat, a jogtudós [Alfenus vagy Paulus?] nem úgy fogalmaz, hogy a búzán Saufeius tulajdont szerzett, hanem csupán úgy, hogy úgy látszik), a búza Saufeius tulajdonába ment át. Ha azonban minden egyes kereskedő búzája deszkákkal el volt különítve, vagy pedig kosarakban, ill. hordókban el volt zárva, úgy, hogy meg lehetett különböztetni, melyik búza kié volt, akkor azokat nem szabad kicserélni, hanem mindegyik feladó, akiké a búza volt, tulajdoni perrel követelheti a hajóstól azt, amit az kiadni köteles. Miként tehát a *depositum irregulare* feltétele is az, hogy a letét címén átvett pénzürmék a felismerhetetlenségig összekeveredjenek a már a letéteményesnél lévő pénzürmékkel, úgy a vállalkozási szerződés is csak akkor tekinthető — nem eredeti római jogi terminológiát használva — rendhagyónak, ha nem lehet megkülönböztetni, hogy melyik búza kié volt; ha igen, a vállalkozó nem szerez tulajdont a búza felett, és elvileg hajszálpontosan ugyanazt a búzát köteles visszaszolgáltatni a feladó részére.

(Itt lehet rámutatni arra is, hogy a *commixtio nummorum* is csak akkor eredményez tulajdonszerzést a bekeverő részére, ha az átvevőnek egyébként is van pénze, amivel az átadott pénzmennyiség oly módon keveredett össze, hogy a bekevert pénz pontosan nem mutatható ki. Ha a bekevert összeg kimutatható, a bekevert pénz tulajdonosa *vindicatio*

⁶³ Vö. BÜRGE: id. m. 401; JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 89.

⁶⁴ JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 89.

⁶⁵ Álláspontunk szerint a hajós csupán *culpáért* terjedő felelősségét csupán a iustinianusi jog kontextusában lehetne ilyen feltételezés mellett ellentmondásmentesen megmagyarázni, hiszen a vállalkozók a klasszikus korban *custodiáért* feleltek — jöllehet a római jogtudósok a *custodia*-felelősséggel tartozó adósoknál is szívesen hivatkoztak a *culpára*, amely nem feltétlenül interpoláció eredményeként került a szövegekbe, vö. pl. FÖLDI: *A másért való felelősség a római jogban* (id.), 259. Ld. még e kérdéskörre vonatkozóan pl. MACCORMACK: id. m. 149skk. fejtegetéseit is.

⁶⁶ Vö. pl. BACKHAUS: id. m. 257.

nummorum útján követelheti a bekevert összeg megfizetését az éremhalmaz birtokosától.⁶⁷ Egy Iavolenustól származó fragmentum [Iav. D. 46, 3, 78] tükrében viszont, ha a fizetést elfogadó által a saját érmével jóhiszeműen összekevert pénzermék nem különíthetők el — „*si mixti essent ita, ut discerni non possent*” —, az összekeveredést előidézővel szemben nem lehet *vindicatio nummorum* indításával fellépni, hiszen ilyenkor tulajdonátszállásra került sor.)

Ezen a ponton érkeztünk el magához a döntéshez: Alfenus nem helyesli az *actio oneris aversi* megadását az adott tényállás kapcsán a feladók részére (amelynek feltétele nyilván az, hogy a búza a felismerhetetlenségig összekeveredjen a fuvarozónál lévő többi búzával, vagyis csak rendhagyó vállalkozás esetén van helye *actio oneris aversi*nek, amikor is a fuvarozó tulajdont szerez a gabonán); az indokolás arra mutat rá, hogy sem akkor nem beszélhetünk „eltérített” rakományról, ha a hajósnak átadott áruk olyanok voltak, hogy azok azonnal az ő tulajdonába mentek át, és csupán kötelmi jogi kereset indítható a tartozás visszakövetelése iránt, hiszen a rakomány ilyen esetben a hajósé volt; sem pedig akkor, ha ugyanazt a dolgot kell visszaadni, amit átadtak. Az utóbbi eset egyértelmű: ha a vállalkozó nem szerzett tulajdont a rakomány felett, a vállalkozási szerződés keresetével lehet perelni, tehát *actio locatival*, amelyre viszont a fragmentum kifejezetten nem utal. A jogász e vonatkozásban arra mutat rá, hogy ekkor a lopási kereset (*actio furti*) is a megrendelő rendelkezésére áll, és így a *iudicium oneris aversi* felesleges (*supervacuum*).

És itt érkeztünk meg a fragmentum egyik, ha nem a legproblematisabb részéhez. Következik-e ebből a megállapításból — ti., hogy az *actio oneris aversi* felesleges —, hogy az *actio oneris aversi* büntetőkereset volna? Ha egyszer az *actio oneris aversi* felesleges, és e helyett az *actio furti* is megindítható, ebből elvileg következhetne ez, ha a fragmentumnak csak ezt a részét vennénk figyelembe; a teljes kontextusból (és nem utolsósorban a fragmentum Digesta-beli elhelyezéséből) viszont inkább az következik, hogy az *actio oneris aversi* nem büntetőkereset, hanem reiperszekutórius *actio* lehetett, amely — a tényállásbeli elemektől függően — nem az *actio furti* mint büntetőkereset, hanem inkább az *actio locati* mint *actio rei persecutoria* „alternatívája”, feltéve, ha a gabonát a hajós ömlesztve szállította, így azon tulajdont szerzett, és így a *locatio conductio* gabonakölcsönbe fordult át, az átvevőt pedig immár generikus visszaszolgáltatási kötelezettség terhelt. Ilyen értelmezés esetén az *actio oneris aversi* egy, a pénzen kívüli helyettesíthető dolgok kölcsönbe adása esetén a kölcsön visszakövetelésére szolgáló *condictio triticaria* lehetett, miként azt Bessenýó⁶⁸ is meggyőzően hangsúlyozza az *actio oneris aversi*vel foglalkozó, a modern külföldi római jogi szakirodalomban sokat hivatkozott⁶⁹ tanulmányában.

Földi András⁷⁰ azonban a régebbi irodalomban⁷¹ többséginek tekinthető nézetet fogadja el annyiban, hogy az *actio oneris aversi* vonatkozásában büntetőkeresetről beszél; álláspontja szerint ez a kereset nem egyszerűen a teljesítés elmaradását, hanem a hajós csalárdságát volt hivatva szankcionálni. Földi szerint az *actio oneris aversi*nek megalkotásakor igen fontos szerepe lehetett, amelyet csak akkor veszített el, amikor az *actio furti* tágabb értelmezése lehetővé tette a „hűtlen kezelés” szankcionálását is.⁷² Földi szerint az archaikus korban az *actio furti* valószínűleg nem volt alkalmazható a rakománynak a hajós általi eltulajdonítására, mert a rakomány birtokba vétele nem család módon történt, a későbbi, Paulus-féle

⁶⁷ Vö. BESSENYŐ: *Római magánjog* (id.), 256; részletesebben ld. UŐ: *A pénz problémája a római magánjogban* (kandidátusi értekezés), Pécs 1994.

⁶⁸ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 54; UŐ: *Római magánjog* (id.), 394.

⁶⁹ Ld. pl. BACKHAUS: id. m.; FORSCHNER: id. m.; PURPURA: id. m.

⁷⁰ FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 65.

⁷¹ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 28 rámutat arra, hogy az *actio oneris aversi* büntetőkeresetként történő értelmezése a humanista jogtudományra (Le Caron, Connanus) vezethető vissza.

⁷² FÖLDI: id. h.

definícióban emlegetett *contrectatio fraudulosa* (D. 47, 2, 1, 3)⁷³ a korai értelmezés szerint nem valósult meg, csupán az *aversio*, amelyre korábban feltehetően nem volt kereset.⁷⁴ Földi feltételezi továbbá, hogy az *actio oneris aversei* halmozható volt a reiperszekutórius keresetekkel, mint ahogy az *actio furti* is tiszta büntetőkereset volt.⁷⁵ E nézettel szemben a magunk részéről azzal a felfogással tudunk inkább egyetérteni, amely szerint az *actio oneris aversei* nem büntetőkereset, hanem reiperszekutórius *actio* lehetett. A kereset inkább reiperszekutórius, mintsem büntető jellegét látszik erősíteni álláspontunk szerint a teljes kontextus mellett az a tény is, hogy a szöveg a Digestának a *locatio conducti*óról szóló titulusába került be, ill. az is, hogy — miként arra fentebb már utaltunk — az *onus aversum* értelmezésünk szerint nem eltulajdonított, elsikkasztott rakományt, hanem az eredeti rendeltetési útvonalától eltérített rakományt jelentett, legalábbis a szöveg tükrében. A hajórakomány eltérítése ugyanakkor csupán a hajórakomány feladóinak legalábbis hallgatólagos jóváhagyásával történhet meg; ha a rakomány eltérítésének lehetőségét a feladók *expressis verbis* kizárnák, akkor a hajórakomány eltérítése már valóban *furtum*nak lenne tekinthető, ami megalapozná a hajósnak a lopásért mint *delictum*ért fennálló felelősségét. Ha tehát a rakomány eltérítése kifejezetten a feladók akarata ellenére történne meg, úgy az *onus aversum* már nem egyszerűen eltérített, hanem kifejezetten elsikkasztott rakománynak lenne tekinthető. A szöveg alapján viszont — Bessenő⁷⁶ értelmezését követve — egyértelműnek tűnik, hogy a feladók kifejezett vagy hallgatólagos jóváhagyásával történő eltérítés nem tekinthető lopásnak, és így a hajórakomány nem jogellenes eltérítése miatt indítható *actio oneris aversei* nem büntető-, hanem reiperszekutórius kereset. A hajórakomány jogellenes eltérítése esetén pedig nem az *actio oneris aversei*, hanem az *actio furti* volna adekvát, amit pedig az *actio locatival* lehetne halmozni, hiszen ilyen esetben a vállalkozás nem fordulna át kölcsönbe, hanem megmaradna a *locatio conductio operis* keretei között.

Kétségtelen azonban, hogy jóformán minden, a fragmentum kapcsán megfogalmazott kategorikus állásfoglalás meglehetősen kockázatos, így ebben a vitában⁷⁷ — ti., hogy az *actio oneris aversei reipersecutoria* vagy *poenalis actio*nak tekinthető-e — is csak óvatosan lehet állást foglalni. Az irodalom a mai napig megosztott ebben a kérdésben, és nem véletlenül. Ha abból a szövegbéli megfogalmazásból indulunk ki, miszerint a jogász nem helyesli az *actio oneris aversei* megadását („*ideo se improbare actiones oneris aversei*”), mivel a tulajdonos amúgy is *vindicati*ót indíthat, a kereset inkább reiperszekutórius jellegűnek tekinthető; ha viszont a szövegnek azt a megállapítását vesszük alapul, hogy az *actio oneris aversei* felesleges („*ideo supervacuum esse iudicium oneris aversei*”), mivel a *nautával* szemben az *actio furti* is rendelkezésre áll, ez a megállapítás inkább a kereset büntető jellegére látszik utalni.⁷⁸

Lássunk még e vonatkozásban néhány további szakirodalmi álláspontot.

Mayer-Maly az *actio oneris aversei* büntetőkeresetet lát.⁷⁹ Cardilli részletekbe menő, persze Mayer-Maly analízisétől teljesen eltérő jellegű elemzésének⁸⁰ eredményeképpen

⁷³ „Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve. quod lege naturali prohibitum est admittre.”

⁷⁴ FÖLDI: id. h.

⁷⁵ FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 66. Nézetét élesen bírálja, és teljesen megalapozatlannak tartja BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 34sk.

⁷⁶ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 53sk.

⁷⁷ Ehhez a kérdéshez — ti., hogy az *actio oneris aversei* esetében reiperszekutórius *actio*ról vagy büntetőkeresetről van-e szó — ld. az újabb szakirodalomból FORSCHNER: id. m. („Die *actio oneris aversei* als sachverfolgende oder pönale Klage?”). Ld. még pl. BENKE: id. m. 195skk.; igen széleskörű szakirodalmi bázisra támaszkodva pedig BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 28skk.

⁷⁸ Vö. FORSCHNER: id. m.

⁷⁹ MAYER-MALY: id. m. 34skk. Nézetéhez ld. BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 31. Mint fentebb már láttuk, Mayer-Maly az „*ideo se improbare actiones oneris aversei*” megállapítást serviusi—alfenusi eredetűnek, a „*vindicare. Et ideo se improbare actiones oneris aversei*” részt viszont paulusi eredetűnek tartja.

szintén arra a következtetésre jut, hogy az *actio oneris aversi* büntetőkereset volt, a fragmentumban olvasható kifejezések használata ugyanis Cardilli szerint „az *onus avertere* büntető jellegének téziséét erősíti meg”.⁸¹ Újabban Forschner⁸² is — Földi álláspontjához hasonlóan — az *actio oneris aversi*ben olyan büntetőkeresetet lát, amely alapvetően a *rei vindicatio* mellett állt; Forschner szerint akkor vált az *actio oneris aversi* feleslegessé, amikor már az *actio furti* töltötte be azt a funkciót, amit korábban az *actio oneris aversi*. Forschner szerint annak oka, hogy az *actio oneris aversi* a későbbi forrásokban már nem fordul elő, az lehetett, hogy azt az *actio furti* már Alfenus idejében kiszorította.⁸³

Ezzel szemben azonban a régebbi irodalomban már Huvelin is reiperszekutórius keresetre (*action réipersécutoire*) gondolt az *actio oneris aversi* kapcsán, amely álláspontja szerint egy speciális és az *actio locativa* analóg kontraktuális kereset.⁸⁴ Mint láttuk, Bessenő is reiperszekutórius keresetként fogja fel az *actio oneris aversi*t, a büntetőkeresetként történő értelmezést élesen elutasítva,⁸⁵ Huvelin álláspontjához képest azonban egészen másképpen, ill. más elvi alapokon; Bessenő ugyanis feltételezi, hogy a vállalkozási szerződés kölcsönszerződésbe fordult át,⁸⁶ amennyiben a hajós a rakományt egy másik kikötőbe szállította, tehát eltérítette (*onus aversum*), és a célállomáson nem az átadott gabonamennyiséget, hanem csupán ugyanazt a mennyiségű és minőségű gabonát szolgáltatotta ki. Ez a konstrukció a feladók érdekeit nem sértette. E gondolatmenet eredményeként jut Bessenő arra a konklúzióra, hogy az *actio oneris aversi* egy *condictio triticaria* volt — amely viszont nem büntető-, hanem reiperszekutórius kereset.

Az irodalom részletesebb áttekintésére azonban e tekintetben sem vállalkozunk, ez ugyanis meghaladná egy tanulmány szükségképpen szűkre szabott kereteit.

Az *actio oneris aversi* mára jóformán áttekinthetlenné duzzadt szakirodalmában véleményünk szerint Bessenő jutott a leginkább plauzibilisnek tekinthető konklúzióra e kereset jogi természetét illetően. Nézete olyannyira eredeti és plauzibilis, hogy érdemes azt részletesebben is idézni. Az *onus avertere* Bessenő szerint a hajórakomány eltérítését jelenti.⁸⁷ Ha az eltérítés a feladó bejegyzése nélkül történik, így a hajós a rakományt egy másik célállomásra szállítja ahhoz képest, mint amelyben a felek szerződési úton megállapodtak, abból a célból, hogy azt ott magasabb áron értékesíthesse, így nyilvánvalóan lopást követ el, tehát magától értetődően számolnia kell a *delictumból* fakadó jogkövetkezményekkel.⁸⁸ Ha azonban a gabonát ömlesztve adták át fuvarozás céljából, úgy a feladók érdekei — eltérő megállapodás hiányában — nem sérülnek Bessenő szerint, ha a célállomáson nem az általuk átadott gabonamennyiséget, hanem más, ugyanolyan mennyiségű és minőségű gabonát szolgáltat ki részükre a hajós.⁸⁹ A hajósnak csupán ahhoz kell tartania magát, hogy a szükséges gabonamennyiséget a célállomáson határidőre leszállítsa és kiadja a feladók részére.⁹⁰ Ha ez ténylegesen végbemegy, Bessenő szerint a feladók érdekei a legkevésbé sem sérülnek.⁹¹ Bessenő szerint a fuvarozási szerződés vélhetően tartalmazott egy — többnyire, azonban nem feltétlenül hallgatolagos — klauzulát, amely szerint a feladó

⁸⁰ CARDILLI: id. m. 269skk. Álláspontját részletesen ismerteti BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 32skk.

⁸¹ CARDILLI: id. m. 273¹⁰⁸.

⁸² FORSCHNER: id. m.

⁸³ FORSCHNER: id. m.

⁸⁴ P. HUVELIN: *Études d'histoire du droit commercial romain*, Paris 1929, 119: „Pour moi, c'était une action réipersécutoire et contractuelle spéciale, analogue à l'action *locati*.” Álláspontjának kritikájára nézve ld. BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 35sk.

⁸⁵ BESSENYŐ: uo. 49.

⁸⁶ BESSENYŐ: uo. 54: „Umwandlung des Seefrachtsvertrags in ein Getreidedarlehen”.

⁸⁷ BESSENYŐ: uo. 53.

⁸⁸ BESSENYŐ: uo.

⁸⁹ BESSENYŐ: uo. 54.

⁹⁰ BESSENYŐ: uo.

⁹¹ BESSENYŐ: uo.

megengedte a fuvarozónak, hogy az a rakományt adott esetben tetszése szerint eltérítse.⁹² Amennyiben viszont erre sor került, a fuvarozó a hajórakományon tulajdont szerzett, és ezzel magától értetődően magára vállalta a veszélyt is.⁹³ A célállomáson pedig a megállapodás szerinti időpontban feltétlenül köteles teljesíteni a szolgáltatást a feladó részére.⁹⁴ Ezzel pedig a fuvarozási szerződés kölcsönbe fordult át.⁹⁵ Ez azonban csak a feladó beleegyezésével valósulhat meg.⁹⁶ Bessenýő nézete szerint ezért az *actio oneris aversi* nem más, mint egy *condictio triticaria*, amellyel a feladó a hajórakományt eltérítő fuvarozótól a célállomáson követelheti a neki járó gabonamennyiség kiadását.⁹⁷ Ebben az esetben a fuvarozó — mint immár a kölcsönszerződés adója — feltétlenül teljesíteni köteles, teljesítési kötelezettsége alól a *vis maior* sem mentesíti őt.⁹⁸ Saufeius esetében a feladók, mivel a hajó elsüllyedése miatt a rakományból semmit sem kaptak vissza, megkísérlik a veszély viselését a hajósra telepíteni.⁹⁹ *Onus aversumra* hivatkoznak, tehát arra, hogy a fuvarozás gabonakölcsönbe fordult át, azonban az adott esetben nyilvánvalóan nincsen szó *onus aversumról*.¹⁰⁰ Noha a szolgáltatást ténylegesen generikusan kellett volna teljesíteni, a hajós a rakományt nem térítette el egy másik irányba.¹⁰¹ Ezért a konkrét esetben nem jött létre kölcsön, a hajós pedig ennek folytán nem lett tulajdonosa a gabonának.¹⁰² Ennek folytán pedig az *actio oneris averse*nek, amely tkp. a kölcsönszerződés kereseteként funkcionált, a konkrét esetben egyáltalán nincs helye.¹⁰³

Az *actio oneris aversi* alkalmazásának tehát Bessenýő szerint akkor volt helye, ha a fuvarozó az árut eredeti rendeltetési helyétől eltérítette. Ebben az esetben ugyanis a *locatio conductio* gabonakölcsönbe fordult át, amelynek alapján immár nem *bonae fidei* természetű *actio locati*, hanem *stricti iuris* természetű *condictio triticaria* állt a feladók rendelkezésére; Bessenýő szerint föltehetően ennek a neve volt *actio oneris aversi*,¹⁰⁴ amely így tkp. a kölcsönszerződés kereseteként funkcionált.¹⁰⁵ Nem kerül sor viszont a vállalkozásnak kölcsönbe történő átfordulására, így nincs szó *onus aversumról*, ha a rakományt nem térítették el egy másik kikötőbe; ilyenkor pedig nincs helye az *actio oneris averse* alkalmazásának sem Bessenýő nézete szerint.¹⁰⁶ A zseniális préklasszikus kori jogtudós tiszta, kifogástalan gondolatmenetét azonban Bessenýő szerint a iustinianusi törvénytűben olvasható, a szöveghez fűzött zavaros glosszák majdnem teljesen eltakarják.¹⁰⁷

Visszatérve mármost magának a szövegnek az ismertetésére: a szöveg folytatásában arról van szó, hogy ha egy dolgot úgy adtak át, hogy hasonló dolgot kell visszaadni (tehát ugyanabból a dologfajtából ugyanannyit), a *conductor* csupán *culpáért* felel (hiszen, fogalmaz az újabb zárójeles rész, olyan szerződések esetében, amelyekhez mindkét félnek érdeke fűződik, *culpáért* kell helytállni). Ez a szövegrész is igen problematikus, különösen a klasszikus jog kontextusában; a vállalkozók ugyanis eleve *custodiáért* feleltek az átvett dolgok vonatkozásában a klasszikus jog szerint, bár önmagában a *culpára* való utalás nem kelt azonnal interpolációgyanút a modern római jogi szakirodalom felfogása szerint, amely

⁹² BESSENYŐ: uo.

⁹³ BESSENYŐ: uo.

⁹⁴ BESSENYŐ: uo.

⁹⁵ BESSENYŐ: uo.

⁹⁶ BESSENYŐ: uo.

⁹⁷ BESSENYŐ: uo.

⁹⁸ BESSENYŐ: uo.

⁹⁹ BESSENYŐ: uo.

¹⁰⁰ BESSENYŐ: uo.

¹⁰¹ BESSENYŐ: uo.

¹⁰² BESSENYŐ: uo.

¹⁰³ BESSENYŐ: uo.

¹⁰⁴ BESSENYŐ: uo. 54 („Die *actio oneris averse* ist eine *condictio triticaria*...”); Uő: *Római magánjog* (id.), 394.

¹⁰⁵ BESSENYŐ: uo. 54: „Die *actiones oneris averse*, die eigentlich als Darlehensklagen funktionieren...”

¹⁰⁶ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 54.

¹⁰⁷ BESSENYŐ: uo. 54sk.

hangsúlyozza, hogy a klasszikus jogtudósok is szívesen hivatkoztak a *culpára* a *custodia*-felelősséggel tartozó adósok esetében, mint erre már fentebb is utaltunk. E vonatkozásban azonban valószínűleg posztklasszikus kori szövegmódosításról, ill. kiegészítésről lehet szó álláspontunk szerint; párhuzamként utalhatunk e tekintetben egy másik, valószínűleg erősen interpolált szövegre, amelyben Ulpianus (vagy inkább a kompilátor) arról beszél, hogy amennyiben a szerződés mindkét fél érdekében kötött meg, és abból mindkét fél hasznot húz, miként adásvételnél, bérletnél, hozománynál, kézizálog, valamint társaság esetében, *dolusért* és *culpáért* is helytállnak a felek („*Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa praestatur.* [Ulp. D. 13, 6, 5, 2]¹⁰⁸).

Vagyis e vonatkozásban a *locatio conductio* esetében csupán *culpáért* való felelősséget rögzítő posztklasszikus jogi konstrukcióról lehet nézetünk szerint szó. A szövegnek a conductor *culpa*-felelősségét rögzítő része így rendes vállalkozás esetén is problematikus lenne, mert ilyen esetben a conductor *custodiáért* felelne a klasszikus római jogban;¹⁰⁹ még problematikusabb viszont a *culpa*-felelősség rögzítése azért, mert itt a szöveg arra hivatkozik, hogy minden olyan szerződés esetében, amikor mindkét fél hasznot húz a szerződésből,¹¹⁰ *culpáért* kell helytállni; ám ha a vállalkozó egyszer tulajdont szerzett a gabonán, miért csupán *culpáért* kellene helytállnia?¹¹¹ Ezt az ellentmondást nemigen tartjuk feloldhatónak az interpolációkritikai, ill. szövegkritikai szempontok figyelembe vétele nélkül. Más szerzők mellett Bessenýő is joggal mutat rá arra, hogy a rakomány tulajdonosává vált fuvarozó felelősségének csupán *culpára* történő korlátozása „teljesen logikátlannak tűnik.”¹¹²

Végül pedig a szöveg azt rögzíti, hogy nem áll fenn semmiféle *culpa*, ha a vállalkozó valamelyik félnek kiadott a gabonából, mert az egyiknek mint szükségszerűen elsőnek részére kellett teljesítenie, mégpedig akkor is, ha ez által kedvezőbb helyzetbe hozta őt a többiekhez képest. Ez a *culpa* — a Földi András fentebb hivatkozott könyvében olvasható érvelés szerint — nem a nemteljesítés, hanem a késedelem vonatkozásában állott fent.¹¹³ Az irodalom nagyon megosztott ebben a kérdésben is. Példaképpen utalhatunk Nörr álláspontjára, aki szerint a *culpa*-kérdés nem vetődhet fel, mert tulajdonosként a hajós viseli a teljes veszélyt.¹¹⁴ MacCormack¹¹⁵ szerint Alfenus szembeállítja a hajós *culpáért* való felelősségét a vétkességtől független *receptum*-felelősséggel. Részletesebb szakirodalmi áttekintésre azonban e vonatkozásban sem vállalkozhatunk.¹¹⁶

¹⁰⁸ E fragmentum gazdag szakirodalmából ld. pl. NÖRR: id. m. 103skk.; ROBAYE: id. m. 300skk.; CARDILLI: id. m. 173; PÓKECZ KOVÁCS A.: *Ingyenes és visszerhes letét a római klasszikus jogban*, in: Molnár Imre Emlékkönyv, Szeged 2004, 300sk.; M. SERRANO-VICENTE: *Custodiam praestare. La prestación de custodia en el derecho romano*, Madrid 2006, 373skk.; F.-S. MEISEL: *Quod dolo malo factum esse dicatur — Ein Beleg für culpa-Haftung in der lex Irnitana?*, in: *Meditationes de iure et historia. Essays in honour of Laurens Winkel*, II, Pretoria 2014, 618.

¹⁰⁹ Ld. e vonatkozásban a fentiekben kifejtetteket.

¹¹⁰ NÖRR: id. m. 102 szerint az „Utilitätsgedanke” említése a szövegben „unklassisch”. E problémához ld. még BENKE: id. m. 212sk.

¹¹¹ Vö. pl. FORSCHNER: id. m.: „Besondere Aufmerksamkeit verdient dieser Eigentumsübergang vorliegend mit Blick auf den Haftungsmaßstab des nunmehr zum Eigentümer gewordenen *conductor*: Obgleich der Eigentumsübergang grundsätzlich eine unbeschränkte Haftung des *conductor* bewirkt — *casum sentit dominus* —, möchte Alfenus in D.19, 2, 31 den Reeder lediglich für *culpa* haften lassen.“ Ld. még e vonatkozásban a fentiekben, ill. az alábbiakban kifejtetteket is.

¹¹² BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 27.

¹¹³ FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 67¹⁰ ugyanis a *culpa* hiányára alapított kifogást csak a késedelemmel kapcsolatban tartja elképzelhetőnek, és nem magával a nemteljesítéssel kapcsolatosan. Ehhez képest BENKE: id. m. 213 a *culpát* a nemteljesítéssel kapcsolatban értelmezi, vö. FÖLDI: *id. h.*

¹¹⁴ NÖRR: id. m. 101: „in diesem Falle kann die *culpa*-Frage nicht aufgeworfen werden, da er als Eigentümer die volle Gefahr trägt”; vö. FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 66¹⁰.

¹¹⁵ MACCORMACK: id. m. 200; vö. FÖLDI: *Kereskedelmi jogintézmények* (id.), 66sk.¹⁰

¹¹⁶ BÜRGE és JAKAB álláspontjának ismertetésére nézve ld. az alábbiakban kifejtetteket.

Bessenýő¹¹⁷ a D. 19, 2, 31 alatt felvett szöveg alapján arra következtet, hogy nem volt helye az *actio oneris aversi* alkalmazásának akkor, ha a több tulajdonos által egy raktérben ömlesztve feladott gabonát a megállapodás szerinti úton fuvarozta a vállalkozó (tehát amennyiben a rakomány eltérítésére nem került sor); ilyenkor a vállalkozás nem fordult át kölcsönbe; a fuvarozóval szemben kizárólag *actio locati* állhatott a megrendelők rendelkezésére,¹¹⁸ ebből fakadóan pedig a szállítmány *vis maior* okozta pusztulásának veszélyét nem a fuvarozónak kellett viselnie. A *locatio conductio irregularis* egész jogi konstrukciójának lényegét pedig Bessenýő akként összegzi, hogy ilyenkor a fuvarozó tulajdont szerez a neki fuvarozás céljából átadott dolgon, tehát generikus visszaszolgáltatási kötelezettség terheli, ámbár a *vis maior* veszélyét — késedelem vagy külön kikötés hiányában — nem kell viselnie. Ez a „hibrid” képződmény azonban Bessenýő értékelése szerint alapvetően idegen az antik római jog formatiztaságától.¹¹⁹

Ha a vállalkozás rendes vállalkozás, akkor a vállalkozó nem szerez tulajdont az áru felett; a klasszikus jog szerint a visszaszolgáltatás tekintetében őt *custodia*-felelősség terheli, amely azonban Alfenus idejében még nem kristályosodott ki, pláne nem a *locatio conductio* vonatkozásában, a tételes jog szerint.¹²⁰ Ilyenkor az átvevőt akár tulajdoni keresettel is lehet perelni, hiszen a rakomány a feladó tulajdonában maradt. Ha viszont a vállalkozó ömlesztve szállította az árut, és a búzák a felismerhetetlenségig összekeveredtek, akkor tulajdonosváltás állott be; a vállalkozót tulajdoni keresettel nem, csak kötelmi keresettel lehet perelni; ha a hajós a rakományt a rendeltetési útvonalon szállította, a vállalkozás vállalkozás is marad, nincsen helye *actio oneris averse*nek, hanem *actio locati*val lehet a hajóst perelni; amennyiben azonban a rakományt a hajós nem a rendeltetési útvonalon szállította, úgy a vállalkozásból (egyfajta nem technikus értelemben vett *conversió*ról lehet itt esetleg beszélni; azért nem műértelemben vett *conversió*ról, mert az az érvénytelen ügylet érvényes ügyletbe történő átfordulását jelenti¹²¹) tkp. gabonakölcsön lesz, miként azt

¹¹⁷ BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 54; UŐ: *Római magánjog* (id.), 394.

¹¹⁸ Amire azonban csupán logikai alapon lehet következtetni, hiszen a szöveg egyáltalán nem említi meg az *actio locati*t, vö. ZIMMERMANN: id. m. 402¹⁰¹.

¹¹⁹ BESSENYŐ: *Római magánjog* (id.), 394.

¹²⁰ Részletesebb kifejtés nélkül utalunk e vonatkozásban néhány olyan szövegre, amelynek kapcsán elvileg verifikálható a *custodia*-felelősség konstrukciójának ismerete a *locatio conductio* körében már a Kr. e. utolsó évszázadban is, viszont, úgy tűnik, csupán a szerződési gyakorlat szintjén. Ami az erdő őrzésével kapcsolatos, az Alf. D. 19, 2, 29 alatt felvett szöveget illeti: abban kérdésben, hogy a szövegben ismertetett bérleti szerződési kikötés egyszersmind a *custodia*-felelősség elvállalását is jelenti-e, ill. hogy lehet-e a fragmentumra a *custodia*-felelősség példaként hivatkozni, megítélésünk szerint nem veszélytelenek a kategorikus állásfoglalások. Mind a *custodia*-felelősségeként való értelmezésre, mind pedig az ezzel ellenkező interpretációra nézve lehet érveket felhozni; az objektív *custodia*-kötelezettségre következtetni a szöveg alapján tehát nem problémamentes, de az ezzel ellentétes interpretációt is lehet vitatni. Az öszvérek bérbeadásával foglalkozó, a Paul. D. 19, 2, 30, 2 alatt felvett szövegnek viszont semmi köze sincs a *custodia*-felelősséghez. A Paul. D. 19, 2, 30, 4 alatt felvett textus, amelynek tényállásában a haszonbérő olyan kikötéssel vett bérbe egy villát, hogy azt a *vis maior*tól és a *vetustastól*, vagyis a villa „előregedésétől”, természetes elhasználódásától eltekintve épségben fogja visszaszolgáltatni, a *custodia*-felelősség témakörében is tárgyalható, hiszen a háznak a rabszolga általi felgyújtása tkp. egyfajta *casus minor*ként is értékelhető: a *colonus* ezt emberi erővel elháríthatta volna, erre azonban nem került sor, és mivel az *incendium*ot a rabszolga okozta, ez megalapozza a *colonus* *custodia*-felelősségét — amit pedig a konkrét szerződési kikötés rögzített. A *custodia*-felelősség *locatio conductio*ra történő tételes jogi kiterjesztésére valószínűleg csak a klasszikus korban került már sor, az Alfenus korában már e vonatkozásban minden bizonnyal már kiterjedt szerződési gyakorlatot tételes jogilag is intézményesítve. Forrásaink tükrében azonban a préklasszikus korban álláspontunk szerint még nem lehet a tételes jogi szabályozás szintjén *custodia*-felelősségről beszélni.

¹²¹ A (műértelemben vett) *conversio* jogi konstrukciójára és annak római jogi kérdéskörére nézve ld. pl. V. GIUFFRÉ: *L'utilizzazione degli atti giuridici mediante 'conversione' in diritto romano*, Napoli 1965; CHR. KRAMPE: *Die Konversion des Rechtsgeschäfts*, Frankfurt am Main 1980; SIKLÓSI I.: *Észrevételek a konverzió problémájához a római jogban és a modern jogokban*, Jogtudományi Közlöny 63/10 (2008), 509skk.; UŐ: A

Bessenýő hangsúlyozza;¹²² ilyen értelmezés esetén pedig az *actio oneris aversi* egy *condictio triticaria*; alkalmazásának tehát akkor van helye, ha a fuvarozó az árut eredeti rendeltetési helyétől eltérítette. Ebben az esetben tehát a *locatio conductio* kölcsönbe fordult át, amelynek alapján immár nem *bonae fidei*, hanem *stricti iuris actio* állt a feladók rendelkezésére.

Kétségtelen, hogy a szerződési gyakorlat ismeretének fényében a fragmentum tisztán dogmatikai jellegű, a dologi jogi aspektusokra is koncentráló magyarázata új szempontokkal egészíthető ki — a korábbi szakirodalomban foglalt kutatási eredményekre is tekintettel. E modern — a fragmentumot immár kizárólag kötelmi jogi szempontból vizsgáló — kutatásokból Alfons Bürge és Jakab Éva értelmezését szeretnénk röviden ismertetni. Sem Bürge, sem pedig Jakab nem foglalkozik részletesebben magának az *actio oneris aversi*nek a jogi természetével, csupán a szöveg kötelmi jog szempontjából releváns egyes kérdéseivel.

A szerződési gyakorlat tükrében elemezte a fragmentumot Bürge, figyelemre méltóan eredeti következtetésekre jutva. Erőteljesen hangsúlyozza a szerződési praxis jelentőségét.¹²³ Bürge a fragmentum alapján különbséget tesz két eset között, ti., 1. amikor ugyanabból a dologfajtaból kell visszaadni („*ut eiusdem generis redderetur*”), ill. 2. amikor hasonló dologgal lehet teljesíteni („*ut in simili re solvi possit*”); Bürge arra mutat rá, hogy úgy tűnik, ez a két eset a megoldás szempontjából egymásnak ellentmond, jóllehet mindkettő alapjául ugyanaz a dologi jogi szituáció szolgál.¹²⁴ Bürge azonban rámutat arra, hogy a szakirodalom nem vette figyelembe, miszerint a szöveg nem a gabonák tényleges egybeöntésével foglalkozik, hanem egy kifejezett megállapodással, amely szerint ugyanabból a dologfajtaból kell visszaadni.¹²⁵ Az „*ut eiusdem generis redderetur*” esetén van szó arról az esetről, amely a szerződési gyakorlathoz kapcsolódik.¹²⁶ Egy ilyen megállapodás a kockázatot teljes egészében a fuvarozóra telepíti.¹²⁷ A fuvarozott gabona visszaadását pedig *condictio certae rei*¹²⁸ útján lehet követelni, és így a megállapodás egy olyan jogi helyzetet teremtett, amit az „*in creditum iri*” kifejezés Bürge szerint jogtechnikailag korrektül jelöl.¹²⁹ Bürge szerint pedig azzal, hogy egy ilyen szerződési kikötés alapján a feladó minden esetben a megfelelő pénzösszegre tarthat igényt, az *actio oneris aversi* feleslegessé vált.¹³⁰ A szöveg végén viszont, miként arra Bürge rámutat, hiányzik az „*eiusdem genere*”-re vonatkozó kifejezett megállapodás; e helyett az „*ut simili re solvi possit*” olvasható a textusban, amely szerint egy hasonló dolgot kell visszaadni.¹³¹ A jogász itt Bürge interpretációjában arra a tényre koncentrálna a figyelmét, hogy a feladók gabonáit egybeöntötték, így e vonatkozásban a kötelmi jogi megállapodás hiányzik.¹³² Ami elsődlegesen nem az ugyanolyan fajtájú és minőségű szolgáltatásra vonatkozóan keletkezett igényt, hanem csupán a fuvarozott gabona tömegéből való szolgáltatásra.¹³³ Ez pedig Bürge szerint azt jelenti, hogy ilyenkor a fuvarozó a gabona *vis maior* folytán bekövetkező elvesztésének kockázatát nem vállalta át, és így a

nemlétező, érvénytelen és hatálytalan jogügyletek elméleti és dogmatikai kérdései a római jogban és a modern jogokban, Bp. 2014, 271skk., valamint az ott hivatkozott további szakirodalmat is.

¹²² BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 54; UŐ: *Római magánjog* (id.), 394.

¹²³ BÜRGE: id. m. 400.

¹²⁴ BÜRGE: uo.

¹²⁵ BÜRGE: uo.

¹²⁶ BÜRGE: uo.

¹²⁷ BÜRGE: uo.

¹²⁸ Amit *condictio triticariának* neveznek a források, ld. a Digesta 13. könyvének 3., *De conditione triticaria* c. titulását. E csupán négy fragmentumot tartalmazó, meglehetősen rövid titulusból a D. 13, 3, 1 pr. alatt felvett *ulpianusi* forrásszöveg tartalmazza csupán ezt a kifejezést: „*Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur 'si certum petetur': qui autem alias res, per triticariam conditionem petit.*”

¹²⁹ BÜRGE: id. m. 400.

¹³⁰ BÜRGE: uo.

¹³¹ BÜRGE: uo.

¹³² BÜRGE: uo.

¹³³ BÜRGE: uo.

locatio conductio szabályai szerint csupán *culpáért* felel.¹³⁴ Bürge elemzésének eredményeképpen leszögezi, hogy a fragmentumban a kötelmi jogi, nem pedig a dologi jogi vonatkozások állnak előtérben;¹³⁵ ennek megfelelően a szerződés értelmezésének eredményeként a fragmentum megkerüli azt a nehéz kérdést, hogy a fuvarozó szerzett-e tulajdont, avagy a rakomány a feladók közös tulajdonába kerül-e.¹³⁶

Bürge tehát nem dologi jogi alapon vizsgálódik, hanem elemzését kizárólag a kötelmi jogi kérdésekre koncentrálja, mégpedig elsődlegesen magára a szerződési kikötésre, ill. a veszélyviselés és a felelősség kérdéseire. Figyelemre méltó Bürge okfejtésében a *condictióra* történő utalás, amellyel álláspontunk szerint a lényegre tapint rá. Bürge nem mondja ugyan ki kifejezetten, hogy a fuvarozás kölcsönbe fordult át, de lényegében az adott szerződési kikötés értelmezése alapján mégis tkp. erre a következtetésre jut: azzal ugyanis, hogy a konkrét megállapodás a kockázatot teljes egészében a fuvarozóra telepítette, ill. hogy a fuvarozott gabona visszaadását Bürge szerint *condictio certae rei* útján lehet követelni, és így olyan jogi helyzet jött létre, amit az „*in creditum iri*” kifejezés korrektül jelöl, Bürge is lényegében (tartalmi értelemben legalábbis) a vállalkozásnak kölcsönbe történő átfordulásaként látszik értelmezni a konstrukciót.¹³⁷

Szintén újszerű módszerrel, ill. a régebbi szakirodalomhoz képest jelentős mértékben eltérő következtetésekre jutva elemzi a fragmentumot Jakab Éva is, aki a papirologiai forrásoknak a vizsgálat körébe történő bevonása kapcsán a hagyományosnak tekinthető dologi jogi magyarázatot a tengeri fuvarozási szerződéseknek a földközi-tengeri térségben szokásos modelljével állítja szembe, a fragmentum új, modern interpretációját nyújtva, melynek során azonban számos, a fragmentum kapcsán fölmerülő kérdéssel (így pl. az *actio oneris aversi* jogi természetével) egyáltalán nem foglalkozik. Jakab a szerződési praxis tükrében elemzi a fragmentumot, melynek során interpolációkritikai megfontolásokat a modern szakirodalom kutatási elveivel összhangban nem mérlegel, és kétségtelenül nagyon figyelemre méltó, a korábbi szakirodalomban részben egyáltalán nem vizsgált szempontokat hoz fel a forrásszöveg széles forrásbázison alapul értelmezése során.

Jakab interpretációjának lényegét a következőképpen foglalhatjuk össze kivonatos jelleggel. Jakab nem ismeri el a tulajdonjog átszállását, ill. azt is leszögezi, hogy az egyiptomi papiruszok „a *locatio conductio irregularis* szép pandektista tézise ellen beszélnek”.¹³⁸ Az „*in creditum iri*” így Jakab szerint nem szükségképpen a kölcsönszerződés modellje szerinti tulajdonátruházást jelenti.¹³⁹ A gabona csupán a fuvarozó tényleges hatalmába (*faktische Gewalt*) kerül, aki azonban azokról egyáltalán nem rendelkezhet szabadon;¹⁴⁰ a gabonának a célállomáson történő kiosztása során minden egyes feladó részére a kimérés útján őket megillető mennyiséget kell kiszolgáltatni.¹⁴¹ Jakab szerint Saufeius a fuvarozási szerződést a földközi-tengeri térségben használatos séma szerint kötötte meg; e szerződési formulák kontúrjait pedig a papiruszok gazdag anyagából lehet megismerni.¹⁴² A gabonafuvarozás esetén a rakomány kiszolgáltatása kimérés útján volt lehetséges, amely Jakab szerint, dogmatikai szempontból minősítve a konstrukció lényegét, egy *ius strictum* szerinti visszaadási kötelezettséget (*strengrechtliche Rückgabepflicht*) alapozott meg;¹⁴³ erre a modellre utal a fragmentumban az „*eiusdem generis*” és az „*in creditum iri*” kifejezések

¹³⁴ BÜRGE: uo.

¹³⁵ BÜRGE: id. m. 401.

¹³⁶ BÜRGE: uo.

¹³⁷ BÜRGE nézetének kritikai igényű elemzésére és értékelésére nézve ld. BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 43sk.

¹³⁸ JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 101.

¹³⁹ JAKAB: uo. 98.

¹⁴⁰ JAKAB: uo. 99.

¹⁴¹ JAKAB: uo.

¹⁴² JAKAB: uo.

¹⁴³ JAKAB: uo.

használata.¹⁴⁴ A hajós a gabona neki átadott mennyiségének visszaszolgáltatásáért felel. Jakab rámutat arra, hogy Alfenus hallgat a *periculum*tól;¹⁴⁵ ha a veszélyt Saufeiusnak kellett volna viselnie, a kereskedők Jakab szerint inkább az őket megillető rész pénzértékét követelték volna.¹⁴⁶ A gondosság elmulasztásából fakadó, ill. baleset folytán bekövetkező veszteségeket a hajósnak kellett viselnie, a hajótörés tipizált eseteinek kivételével,¹⁴⁷ a szokásos szerződési kikötések mintája alapján. Jakab szerint ettől független a hajósnak a *locatio conducti*óból fakadó felelőssége, amit a *bona fides* elve¹⁴⁸ alapján ítélnék meg.¹⁴⁹ Hajózási szakismeretének, ill. a fuvarozást illetően fennálló gondossági kötelezettségének elmulasztása esetén a hajós felelősséggel tartozik, amint azt Alfenus le is szögezi, azt azonban a konkrét esetben tagadja.¹⁵⁰

VII. Saját álláspontunk összegzése

Az *actio oneris aversi* nevű keresetnek Servius, ill. Alfenus idejében még szélesebb alkalmazási köre lehetett. A posztklasszikus korban viszont, amikor számos, részben iskolapéldaként ható, részben pedig kifejezetten banálisnak tekinthető betoldás kerülhetett az eredeti szövegbe, talán már maguk a korabeli jogtudósok sem lehettek igazán tisztában az *actio oneris aversi* eredeti rendeltetésével, és ezért is dúsíthatták részben tkp. inadekvátnak tekinthető glosszákkal a Paulus által áthagyományozott és részben már általa is átdolgozott serviusi (vagy alfenusi) *responsum* eredeti szövegét.

A fragmentum, pontosabban annak az *actio oneris aversi*t említő részei talán a hagyománytisztelet okán kerülhettek be a iustinianusi kompilációba, amelynek ekkoriban már korántsem az *actio oneris aversire* vonatkozó megállapításai rendelkeztek jelentőséggel, hiszen az ekkoriban már „öskövületnek”, csupán homályos történeti emlékek számíthatott, mert a *condictio triticaria* teljesen kiszoríthatta annak alkalmazását. Ha nem így lett volna, akkor szinte biztosra vehetjük, hogy a bőséges iustinianusi jogi forrásanyag kincsesládájában nem csupán egyetlen alkalommal bukkanna fel.

Megfontolandó azonban — részben az előzőekben leírtak kapcsán is — az a De Marco nevéhez kötődő, fentebb már hivatkozott álláspont is, hogy a csupán egyetlen forrásszövegben említésre kerülő *actio oneris aversi* nem technikus jogi kifejezés volt. Ha azt a konkrét tényállás — ill. az *onus aversum* — alapján említett, nem technikus elnevezésű (a hajórakomány eltérítésére utaló, de nem műértelemben vett) *actio*nak tekintjük, akkor érthetőbbé válik, miért csak egyetlen alkalommal szerepel e kereset neve a római jog forrásaiban.

A fentiekben kifejtettek alapján Jakab Évának a fragmentummal kapcsolatos megállapításait csak részben tudjuk osztani. Nem lehet elvitatni a szerződési praxis óriási jelentőségét a modern római jogi kutatások során, ahogyan azt sem, hogy a Saufeius által kötött szerződés minden bizonnyal beleilleszkedett a maga korában szokásos szerződések sémájába. Nem tartjuk viszont elvetendőnek azt a Jakab által bírált szakirodalmi álláspontot,

¹⁴⁴ JAKAB: uo. 100.

¹⁴⁵ JAKAB: uo. 99.

¹⁴⁶ JAKAB: uo.

¹⁴⁷ JAKAB: uo. 100. Azt az álláspontot, hogy a szerződések csupán a hajótörés tipizált eseteiért való helytállást zárták volna ki, FORSCHNER: id. m. kétségesnek látja.

¹⁴⁸ A *bona fides* kérdésköréhez ld. a hazai szakirodalomból alapvető jelleggel FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, Bp. 2001, vö. újabban összefoglalóan UŐ: *Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről*, Állam- és Jogtudomány 54/3-4 (2013), 25-39.

[online: http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/Allam-%20es%20Jogtudomany/2013_3_4/2013-3-4-foldi.pdf]

¹⁴⁹ JAKAB: *Vertragsformulare* (id.), 100.

¹⁵⁰ JAKAB: uo.

hogy a konkrét esetben tulajdonváltozásra került sor; a hajós véleményünk szerint nem csupán „tényleges hatalmat” szerzett a gabona felett; az ugyanis, hogy Saufeius a gabonát a rendeltetési útvonalától eltérítette, már önmagában arra utal, hogy rendelkezhetett a rakomány felett, és éppen ez fogja eredményezni a hajós szigorú „felelőségét” abban az esetben, amikor a rakományt eltérítette.¹⁵¹ A Bessenyo-féle — Jakab által egyébként nem hivatkozott — álláspont elfogadása esetén ugyanis ilyenkor a vállalkozás kölcsönbe fordul át, a kölcsönszerződés egész konstrukciójának pedig alapvető elemét képezi az adós tulajdonszerzése. Az „*eiusdem generis*” és az „*in creditum iri*” kifejezések használata álláspontunk szerint a hajós tulajdonszerzését látszanak bizonyítani, így egyáltalán nem anakronisztikus a fogalmát tekintve újkori eredetű *locatio conductio operis irregularis* jogi konstrukciója előképének tekinteni a Saufeius által kötött szerződést.

Ennyiben Bessenyo álláspontját nem is fogadjuk el: a vállalkozás és a tulajdonátruházás álláspontunk szerint nem zárják ki feltétlenül egymást, a *locatio conductio irregularis* a tulajdonszerzés *causája*.

A fragmentum vizsgálata alapján, az abban foglaltakat azonban némiképp továbbgondolva többféle szerződés is elénk tárul: 1. rendes vállalkozási szerződés, specifikus visszaszolgáltatási kötelezettséggel, a fuvarozó tulajdonszerzése nélkül (a feladók kontraktuális keresete: *actio locati*); 2. rendhagyó vállalkozási szerződés, generikus visszaszolgáltatási kötelezettséggel, tehát a fuvarozó tulajdonszerzésével, ömlesztve szállított áruk esetén, ha a rakomány eltérítésére nem került sor (a feladók kontraktuális keresete: *actio locati*); 3. gabonakölcsön, generikus visszaszolgáltatási kötelezettséggel, a fuvarozó tulajdonszerzésével, amennyiben a vállalkozás a hajórakomány jogellenesnek nem minősülő, tehát legalábbis egy hallgatólagos szerződési kikötésen alapuló eltérítése miatt kölcsönbe fordul át (a feladók keresete ilyenkor: *condictio triticaria*, ennek a neve pedig, Bessenyo teóriáját elfogadva, *actio oneris aversi*, amely kifejezetten a hajórakomány [lopásnak nem minősülő] eltérítése miatt indítható *condictio triticaria*). (Mármint abban a feltételezett esetben, ha a hajórakomány eltérítése jogellenes, tehát abba a feladók nem egyeztek bele, vagy az ellen kifejezetten tiltakoztak, az már lopásnak minősül; a szerződés ilyenkor természetesen nem fordul át kölcsönbe, hanem marad vállalkozási szerződés, amelynek megszegése egyrészt a fuvarozó kontraktuális felelőségét váltja ki [a megrendelő *actio locati*-val perelheti őt], másrészt pedig az ebben az esetben lopásnak minősülő eltérítés miatt a feladó a hajóst — mint tolvajt — *actio furtiva*-val is perelheti, amit halmozhat az *actio locati*-val.)

A dologi és kötelmi jogi megközelítés nézetünk szerint nemhogy nem zárják ki egymást, hanem egyenesen egymással elválaszthatatlan összefüggésben állnak, noha kétségtelen, hogy a fragmentum nem annyira dologi jogi, hanem sokkal inkább kötelmi jogi szempontból releváns, hiszen jórészt kötelmi jogi fogalmakkal operál, ill. argumentál. A veszélyviselés és a tulajdonszerzés azonban a fragmentum tükrében álláspontunk szerint szervesen összetartozó kérdések. A textus elemzése során álláspontunk szerint a *locatio conductio* körében a klasszikus korban már széles körben ismert *custodia*-felelőség problematikáját sem lehet megkerülni; a *culpa*-ra való utalás már ebből a szempontból is problematikus a szövegben nézetünk szerint, erre a kérdéskörre pedig Jakab nem utal. Továbbá véleményünk szerint annak ellenére is, hogy a modern szakirodalom az

¹⁵¹ A felelőség szó azért kívánkozik itt idézőjelbe, mert ha a hajórakomány eltérítése miatt a jogi konstrukciót úgy fogjuk fel, hogy a vállalkozás kölcsönbe fordult át, akkor a kölcsön mint *stricti iuris contractus* alapján az adós eredményfelelőséggel tartozik a hitelező irányában, ami teljes mértékben objektív (ill. abszolút) helytállást jelent. A kölcsön esetében az olyan felelősségalapító tényezők, mint a *dolus*, a *culpa* és a *custodia* egyáltalán nem jönnek figyelembe, sem magának a kölcsönnek az alapkonstrukciója miatt (hiszen az adós itt mint tulajdonos értelemszerűen minden kárt visel, ill. egyébként is generikus visszaszolgáltatási kötelezettséggel tartozik), sem pedig perjogi okokból, hiszen *stricti iuris* szerződésről van szó; a kölcsön alapján indított *stricti iuris actio* keretében pedig nem vizsgálják sem a *dolust*, sem pedig a *culpát*, ill. a *custodia*-felelőség sem merül fel, hiszen ezek mind-mind a *bonae fidei* szerződésekhez, ill. *actiókhoz* kapcsolódó felelőségi mércék.

interpolációk kérdésében általában rendkívül óvatos, ill. visszafogott, hovatovább gyakran szinte teljesen elutasító álláspontot képvisel, e szöveg vizsgálata során nem lehet nem tekintettel lenni arra, hogy e textusnak minden bizonnyal egymástól elkülönülő rétegei lehetnek, és a fragmentum egyes részei igencsak különböző időszakokban keletkezettek. Ezért, bár nyilvánvalóan törekedni kell egy adott forrásszöveg saját eredeti kontextusában történő megmagyarázására, és persze nem lehet semmiféle biztonsággal sem megállapítani — a további releváns forrásanyag hiányára is tekintettel —, hogy a szöveg mely részei származtak Alfenustól, melyek Paulustól és melyek a posztklasszikus korból, igen valószínű — Bessenýő álláspontjával e vonatkozásban is egyetértve —, hogy az eredeti szöveg posztklasszikus korból származó glosszákkal van feldúsítva.¹⁵² Az eredeti tartalom pontos megállapítása ugyanakkor kevés reménnyel kecsegtet, ha kecsegtet egyáltalán. A fragmentum ellentmondásosságai nézetünk szerint azzal magyarázhatók leginkább, hogy annak különböző korszakokból származó rétegei lehetnek, és talán már a kései klasszikus Paulus, de legkésőbb a kompilátorok talán már nem is voltak igazán tisztában az akkorra már csupán jogtörténeti emlékként szolgáló, viszont Alfenus idejében még alkalmazott kereset funkciójával, ill. annak eredeti rendeltetésével és alkalmazási körével. A kései klasszikus, valamint a posztklasszikus időszakban a figyelem már nem az *actio oneris aversire* irányulhatott elsősorban, hanem a serviusi—alfenusi *responsum*ból, pontosabban az annak alapjául szolgáló tényállásból kiindulva a vállalkozási szerződések különféle típusaira, a „rendhagyó” vállalkozásnak a „rendhagyó” letéttel való párhuzamára, a különféle dogmatikai kérdésekre. A fragmentumban olvasható argumentáció részben ugyanis nézetünk szerint nem annyira az eredeti, konkrét jogesethez kapcsolódik, mint inkább oktatási—tudományos célokat szolgálhatott. Ami persze jelentős mértékben megzavarhatja azt a kutatót, aki a régi keletű *actio oneris aversi* nevű kereset feltételezhető rendeltetését, funkcióját, jogi természetét, ill. alkalmazási körét kívánja megállapítani, vagy legalábbis valószínűsíteni.

Természetesen az itt olvasható szinte összes megállapításunk erősen vitatható lehet, és fejtegetésünk részben hipotetikus jellegű megállapításokat tartalmaz; el kell ismernünk, hogy Jakab Éva argumentációja sokkal kézzelfoghatóbb és tudományosan jobban igazolható szempontokat tartalmaz, mint az itt előadottak, az imponálóan széles körű primer forrásanyag felhasználásáról nem is szólva.

Bürge is kizárólag a kötelmi jogi kérdésekre fókuszál, mégpedig magára a szerződési kikötésre, valamint a veszélyviselés és a felelősség kérdéseire. A fentiekben leírtak megismétlését elkerülendő, itt csak azt emeljük ki, hogy a Bürge által említett *condictio* már nem a vállalkozás, hanem a kölcsönszerződés keresete; ha pedig az „*in creditum iri*” adekvát módon írja le a létrejött jogi helyzetet, akkor ezzel tkp. azt is elismerjük, hogy a szerződés immár (dogmatikailag minősítve a kontraktust) lényegében nem is vállalkozás, hanem kölcsön.

Röviden összefoglalva végül a fentiekben kifejtettek lényegét: Bessenýő álláspontját elfogadva, ill. azt némiképp továbbgondolva a magunk részéről is azt tartjuk valószínűnek, hogy az *actio oneris aversi* lényegében egy *condictio triticaria*, ill. annak egyik sajátos, kifejezetten a hajórakomány eltérítése kapcsán igénybe vehető előzménye lehetett, és talán tényleg nem is volt technikus értelemben vett terminus, csupán a hajórakomány eltérítésének ténye miatt szóba jövő kereset lehetett egy egészen konkrét ügyben; Saufeius esetében ugyanis a feladók az *onus aversum* tényére: a hajórakomány eltérítésére hivatkoztak — sikertelenül.

A rakomány eltérítése esetén a *locatio conductio* egyfajta nem technikus értelemben vett (hiszen itt egy érvényes szerződésnek egy másik érvényes szerződésbe történő

¹⁵² BESSENYŐ: *Das Rätsel* (id.), 54.

átfordulásáról van szó) konverziójára¹⁵³ kerülhetett sor: a vállalkozás ilyenkor lényegében a gabonakölcsön tényállási elemeit foglalta magában, ezért mintegy átfordult abba. Ilyenkor a szerződés tkp. megszűnt technikus értelemben vett *locatio conductio* lenni, így az *actio locati* helyett a nem pénz tárgyában kötött helyettesíthető dolgok visszakövetelésére irányuló keresetet: a *condictio triticariát* lehet lehetett igénybe venni, a rendesnek tekinthető *locatio conductio* kereteiből kilépő, egyfajta „kvázi-kölcsönszerződés” alapján. Ez a nevében későbbi eredetű keresetfajta pedig fokozatosan kiszoríthatta a gyakorlatból azt az *actio oneris aversit*, amelyet csak a hajórakomány eltérítése esetén lehetett igénybe venni, ha a vállalkozó nem a rendeltetésének megfelelő útvonalon szállította azt a gabonát, ami a felismerhetetlenségig összekeveredett a nála lévő többi gabonával, amelynek következményeként tulajdonváltóság állott be. A kölcsönből fakadó kötelem *stricti iuris* jellegéből is következően ilyenkor a „vállalkozó” eredményfelelősséggel tartozik; visszaszolgáltatási kötelezettsége pedig generikus, *vis maior* fennforgása esetén sem mentheti ki magát. A *culpa*-felelősségre vonatkozó megállapítást inadekvátnak tartjuk: ha a vállalkozó tulajdont szerzett, a *vis maior*ért is helyállni köteles; amennyiben azonban nem szerzett tulajdont, akkor felelőssége a klasszikus korban *custodiáért*, a iustinianusi jogban pedig *culpáért* állt fent, viszont csak „rendes” vállalkozás esetén. Ugyanakkor a szöveg éppen a hajós generikus szolgáltatási kötelezettsége kapcsán szól a *culpáért* való felelősségről, amely álláspontunk szerint

¹⁵³ A „nem műértelemben vett” *conversióra* nézve példaként lehet említeni a szakirodalom által a lízingszerződés római jogi előképének tartott esetet Gaius Institutióiból (Gai. 3, 146): „*Item si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii XX mihi darentur, in eos vero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quaeritur, utrum emptio et venditio an locatio et conductio contrahatur. et magis placuit eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam videri, at eorum, qui occisi aut debilitati sunt, emptionem et venditionem esse; idque ex accidentibus apparet, tamquam sub condicione facta cuiusque venditione aut locatione. iam enim non dubitatur, quin sub condicione res venire aut locari possint.*” A jól ismert forrásszöveg szerint, ha valaki gladiátorokat adott át, és a gladiátorok a küzdelemből épségben kerültek ki, úgy a szerződést Gaius a *locatio conductio* körébe vonja. Azonban, ha a szerződés alapján átadott gladiátorok meghaltak, úgy szerződésüket Gaius adásvételnek minősíti. A szerződést tehát feltétel alatt (*sub condicione*) kötötték meg; a jövőbeni, bizonytalan esemény: a gladiátor halála. Ha ez bekövetkezik, a szerződés adásvételnek minősül, és tulajdonátruházás jogcímével szolgáló szerződés jött létre; ez azonban csak utólag állapítható meg. Ugyanakkor, ha a gladiátor épségben maradt, a szerződés: bérlet, azaz használati kötelmet létesítő szerződés köttetett. Az egyik esetben tehát ennek megfelelően az ellenérték (bérleti díj): 20 dénár, a másik esetben pedig (amely feltételhez kötött) az adásvétel vételárát Gaius 1000 dénárban állapítja meg. Megközelíthető a kérdés a veszélyviselés oldaláról is: a *conductor* (akinek részére a gladiátorokat átadták) terhére esik annak veszélye, hogy a gladiátorok meghalnak, ugyanis ekkor nem a használat ellenértékét: a vételárnál jóval alacsonyabb bérleti díjat, hanem — adásvétel címén — a vételarat kell megfizetni. A veszélyviselés összekapcsolódik a szerződés minősítésével; nem kizárólag a *locatio conductio* körébe tartozó veszélyviselési, hanem — magasabb absztrakciós szinten — a szerződés minősítéséhez: egy adott szerződéstípusba való besoroláshoz kapcsolódó dogmatikai kérdéssről van itt szó. Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy e helyütt a jogtudós számára föltehetően nem akként jelentkezett a probléma, hogy Gaius elvontan, dogmatikai igénnyel kívánta volna minősíteni a szerződést; a probléma utóbb jelentkezett, és a jogtudós valószínűleg nem abból indult ki, hogy milyen szerződést: adásvételt vagy pedig bérletet kössenek a felek, hanem az utóbb jelentkező veszélyviselési kérdéseket tárgyalta, és ennek kapcsán jutott el a szerződés minősítésének kérdéseire; ennek kapcsán pedig Gaius a joggyakorlatban kialakult — modern kifejezéssel élve: „atipikus” — ügyletet próbálta beilleszteni a szerződések szabályait tárgyaló részbe, és ennek kapcsán tárgyalta a szerződés minősítésének kérdéseit. Miként JAKAB É.: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I*, Szeged 2013, 226sk. hangsúlyozza, a legtöbb érdeklődő csak egy fellépés erejéig kívánta igénybe venni a gladiátorok szolgáltatásait, és ezért pusztán bérelni akarták őket a harcra. E bérlet tárgya: a gladiátor tevékenysége azonban „magas immanens rizikót” foglalt magában, hiszen a gladiátor a küzdelemben súlyosan megsérülhetett, vagy akár el is pusztulhatott. A gladiátorbérlet szokásos formulája tehát a kockázatot a bérlőre hárította: a sebesült vagy halott gladiátorért nem bérleti díjat, hanem vételarat kellett fizetni, és „a szerződés quasi átfordult bérletből adásvételbe”. Itt is egy érvényes szerződésnek egy másik érvényes szerződésbe történő átfordulásával találkozhatunk tehát, ami műértelemben vett *conversió*nak nem tekinthető, de bizonyos értelemben mégis emlékeztet annak konstrukciójára. Az egész problémához ld. részletesebben A. GUARINO: *Il «leasing» dei gladiatori*, Index. Studi camerti di studi romanistici 13 (1985), 461skk. A forrásszöveghez ld. még a hazai szakirodalomból MOLNÁR: *A locatio conductio* (id.), 53.

kibékíthetetlen ellentmondásban van mind a vállalkozó (általunk feltételezett) tulajdonszerzésével, mind a generikus visszaszolgáltatási kötelezettséggel, mind pedig azzal az álláspontunk szerint okszerűnek tekinthető, Bessenýő által megfogalmazott feltételezéssel, hogy a szerződés a rakomány eltérítése esetén már nem a *locatio conductio*, hanem a kölcsön területére tartozik.

A hajórakomány eltérítése ugyanakkor, mint láttuk, csupán a hajórakomány feladóinak legalábbis hallgatólagos jóváhagyásával történhet meg; ha a rakomány eltérítésének lehetőségét a feladók *expressis verbis* kizárnák, akkor a hajórakomány eltérítése már valóban *furtumnak* lenne tekinthető, ami megalapozná a hajósnak a lopásért mint *delictum*ért fennálló felelősségét. Ha tehát a rakomány eltérítése kifejezetten a feladók akarata ellenére történne meg, úgy az *onus aversum* már nem egyszerűen eltérített, hanem kifejezetten elsikkasztott rakománynak lenne tekinthető. A szöveg alapján viszont — Bessenýő értelmezését követve — egyértelműnek tűnik, hogy a feladók kifejezett vagy hallgatólagos jóváhagyásával történő eltérítés nem tekinthető lopásnak, és így a hajórakomány nem jogellenes eltérítése miatt indítható *actio oneris aversi* nem büntető-, hanem reiperszekutórius kereset. A hajórakomány jogellenes eltérítése esetén pedig nem az *actio oneris aversi*, hanem az *actio furti* volna adekvát, amit pedig az *actio locativa* lehetne halmazni, hiszen ilyen esetben a vállalkozás nem fordulna át kölcsönbe, hanem megmaradna a *locatio conductio operis* keretei között.

Az *actio oneris aversi* inkább reiperszekutórius, mintsem büntető jellegét látszik erősíteni álláspontunk szerint az a tény, hogy a szöveg a Digestának a *locatio conductio*ról szóló titulusába került be. E régi reiperszekutórius kereset pedig talán a későbbi *condictio triticaria* egyik előképeként szolgálhatott, azonban természetesen nem általános jelleggel igénybe vehető kereset volt, hanem egy egészen konkrét tényálláshoz: csupán a rakomány eltérítéséhez kapcsolódott. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a konkrét esetben a Servius és Alfenus idejében még alkalmazott *legis actio per conditionem* egyik sajátos, egészen konkrét válfajaként adták meg a keresetet; később pedig azért válhatott az feleslegessé, mert a *condictio triticaria*, amely általában a pénzen kívüli helyettesíthető dolgok visszakövetelésére szolgált, szükségtelenné tette az *actio oneris aversi*t a *condictio triticaria* mellett — amely ugyanakkor persze nem csak *onus aversum* esetén vehető igénybe. Lehetséges, hogy az *actio oneris aversi* egy konkrét, azonban nem technikus jogász névmegjelöléssel ellátott *condictio* lehetett; a kereset beszédes neve ugyanis nem egy technikus jogász, hanem egy laikusok által használt kifejezésre látszik inkább utalni. A kategorikus kijelentésektől persze indokolt tartózkodni, hiszen az *actio oneris averse* vonatkozóan további forrásunk nincsen.

A fragmentum ellentmondásai aligha magyarázhatók meg másként, mint az interpoláció gondolatának feltételezésével — az interpolációkritika örök problémája viszont, miként azt Peter Stein¹⁵⁴ is meggyőzően hangsúlyozza, hogy az annak keretében fogant megállapítások (a — Bessenýő András szavaival — „nagy garral bejelentett” interpolációgyanúsítások¹⁵⁵) *petitio principiū* alapulnak: a bizonyítás során ugyanis ilyenkor olyan eszközt használunk fel, amely nem bizonyított.

Amit szinte biztosra vehetünk: amíg az *actio oneris aversi* tekintetében rendelkezésünkre álló forrásbázisunk nem bővül, addig az Alf. D. 19, 2, 31 számos kitétele esetében elsősorban hipotézisekre vagyunk utalva, ill. a fragmentumra vonatkozó kategorikus állásfoglalások nem veszélytelenek. A csupán ebben a fragmentumban szereplő *actio oneris aversi* jogi konstrukciójára vonatkozó szakirodalmi vita ennek megfelelően korántsem tekinthető lezártnak, és valószínű, hogy e régi szakirodalmi rejtély minden tekintetben

¹⁵⁴ STEIN: id. m. 170.

¹⁵⁵ BESSENYŐ: *Római magánjog* (id.), 73.

kielégítő és osztatlan elfogadást eredményező megfejtésére belátható időn belül nem is fog sor kerülni.